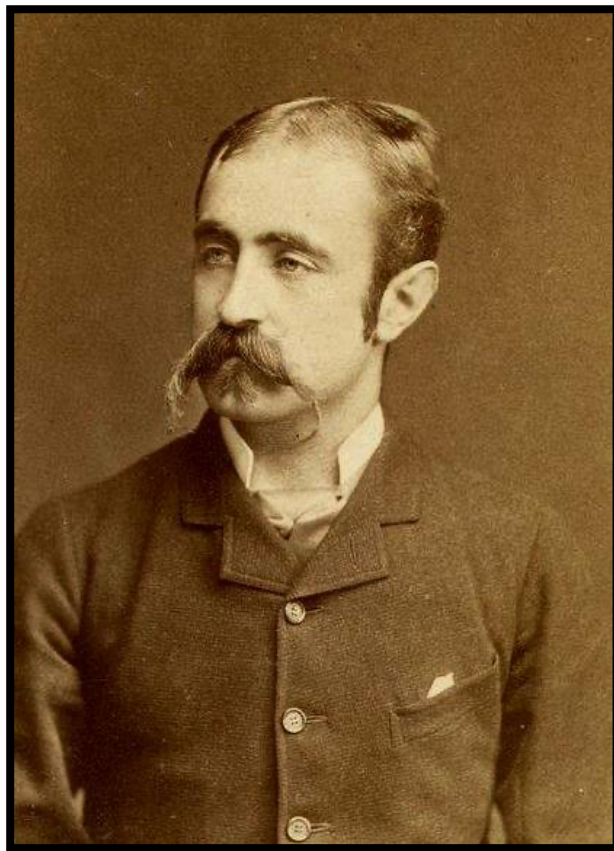

'GESCHAUTES' EN 'GEDACHTES' VAN EEN WERELDREIZIGER

*Het kennisideaal en de kennispraktijk naar aanleiding van de
onderzoeksreis van Herman F.C. ten Kate in Noord-Amerika*

Floor van Noortwijk

5490448

f.b.vannoortwijk@students.uu.nl

MA-scriptie, Cultuurgeschiedenis van Modern Europa

Universiteit Utrecht

15-06-2020

Dr. P.A. Huistra

Dankwoord

'Aan mijne ouders, uit dankbaarheid gewijd', schreef Herman ten Kate aan het begin van zijn boek *Reizen en Onderzoekingen in Noord-Amerika*. Als ik deze scriptie in 1885 had geschreven, zou ik het wellicht op vergelijkbare wijze geformuleerd hebben. Anno 2020 zou ik het willen houden bij 'Bedankt'. Bedankt voor de steun en het kritisch lezen van alle versies van deze scriptie. Mijn dank gaat uit naar mijn beide ouders en natuurlijk naar Thomas. Ik wil ook Dr. Pieter Huistra bedanken, voor de zeer fijne begeleiding in deze ongewone tijden.

Noot vooraf

Het is in de Verenigde Staten en Canada tegenwoordig niet meer gepast de inheemse populatie aan te duiden met 'Indianen'. In Canada worden mensen met een inheemse achtergrond sinds de jaren '70 aangeduid met *First Nations*, *Métis* en *Inuit*. De meest gebruikte term en verzamelnaam is echter *indigenous people*. In de Verenigde Staten spreekt men niet over *indigenous* maar *native*. Er wordt meestal gesproken over *Native Americans* als het de oorspronkelijke inwoners betreft. In deze scriptie zullen de oorspronkelijke bewoners van Noord-Amerika worden aangeduid met de term 'Indiaan', omdat dit in de negentiende eeuw gebruikelijk was. Ook Herman ten Kate noemde de inheemse populatie 'Indianen'. De term 'Indiaan' is passend in de historische context en zal in deze scriptie verder niet meer tussen aanhalingstekens geplaatst worden.

Inhoudsopgave

<i>Dankwoord</i>	1
<i>Noot vooraf</i>	2
Inleiding	4
<i>Kennisidealen en de kennispraktijk</i>	5
<i>Een kennishistorische analyse</i>	7
<i>Constructivisme en de spatial turn</i>	9
<i>Een bijzondere reis</i>	11
<i>Ten Kate als gids</i>	12
Een 'plan eener Anthropologische onderzoeksreis door een gedeelte van Noord-Amerika': Al wat vooraf gaat aan een onderzoeksreis	14
<i>Ten Kate's academische vorming</i>	16
<i>Europese invloeden</i>	18
<i>'Ik verzamel voor de wetenschap, niet voor een land'</i>	21
<i>De kennisidealen van het 'pré-terrein'</i>	25
'Datgene beschrijven wat ik uit eigen beschouwing leerde kennen': Antropologische kennis in de praktijk	27
<i>Op reis</i>	28
<i>Het positivistische objectiviteitsideaal</i>	29
<i>Van 'armchair anthropologists' naar 'the ethnographer's magic'</i>	31
<i>Metten is weten?</i>	35
<i>De betekenis van kennis in de praktijk</i>	40
Het verzamelen van 'alle mogelijk voorwerpen van Indiaansch maaksel': Over de flexibiliteit van de betekenis van kennis	42
<i>'Verzamel voor het te laat is'</i>	44
<i>Verzamelen in de praktijk</i>	47
<i>Kennis verspreiden: het museum</i>	52
<i>De flexibele betekenis van kennis</i>	57
Conclusie	58
<i>Welke kennis 'maakte' Ten Kate?</i>	59
<i>Een bijdrage aan de kennisgeschiedenis?</i>	61
<i>Schetsen en stemmingen van een wereldreiziger</i>	62
Samenvatting	63
Bibliografie	64
<i>Bronnen</i>	64
<i>Literatuur</i>	65

Inleiding

Op dat gedeelte van het westelijk halfrond, hetwelk zich noordwaarts van den kreeftskeerkring uitstrekt als een ontzaglijk continent, vinden we bij uitnemendheid volken wier ondergang nabij is. Wellicht nergens vordert het wetenschappelijk onderzoek dan ook meer spoed dan bij de oorspronkelijke bewoners van Noord-Amerika.¹

- Herman F.C. ten Kate, 1885

Voor antropoloog Herman Frederik Carel ten Kate (1858-1931) was de dreiging van het uitsterven van de Noord-Amerikaanse Indianen de voornaamste reden voor zijn vertrek naar Noord-Amerika in 1882. Hij reisde hier ongeveer een jaar rond waarin hij, zij het met beperkte middelen, een veelzijdig antropologisch onderzoek deed. In eerste instantie wilde Ten Kate een precieze schets maken van de fysische kenmerken van de verschillende stammen die hij tegen zou komen. Zo hoopte hij tot een classificatie te komen waarmee hij intertribale verwantschappen zou kunnen vaststellen. Daarnaast wilde hij gedurende zijn reis een interessante etnografische verzameling aanleggen.²

Door het lezen van avonturenromans en Amerikaanse kranten was Ten Kate al vroeg in zijn leven geïnteresseerd geraakt in de cultuur van de Indianen. Hij wilde tijdens zijn reis inzicht krijgen in zowel de traditionele aspecten als nieuwe verworvenheden door kolonisatie. Het ging hem niet slechts om de 'zeden en gewoonten,' maar ook om de 'beschavingsvatbaarheid' van de Indianen.³ Het reisverslag publiceerde Ten Kate in de vorm van het boek *Reizen en Onderzoekingen in Noord-Amerika* dat in 1885 verscheen. Hoewel Ten Kate eerder voornamelijk in het Engels en Frans schreef vond hij het belangrijk dat dit werk in het Nederlands zou verschijnen. Kennis over 'dier landen, althans der meer onbeschaafde streken, is in ons vaderland nog slechts tot een kleinen kring beperkt'.⁴ Helaas genoot het werk maar een beperkte aandacht en bleef een groot deel van de oplage onverkocht.⁵ De reis naar Amerika, die Ten Kate ondernam, was voor een Nederlander toentertijd ook geen voordehand liggende keuze. Desalniettemin was Ten Kate vastbesloten de reis te maken zodra de

¹ H.F.C. ten Kate Jr., *Reizen en Onderzoekingen in Noord-Amerika* (Leiden 1885) 1.

² Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*, 2.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem, 3.

⁵ Pieter Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr. (1858-1931) en de Antropologie der Noord-Amerikaanse Indianen* (Meppel 1989) 73.

gelegenheid zich voordeed. Hoe kunnen we ons de context waarin ten Kate zijn reis maakte het beste voorstellen?

De periode waarin Ten Kate zich op academisch vlak ontwikkelde, is van grote invloed op het antwoord op deze vraag. Ten Kate besloot in 1877 Land- en Volkenkunde te gaan studeren aan de universiteit van Leiden, waarbij hij zich vooral richtte op Nederlands-Indië, zodat hij later tot de koloniale bestuursdienst zou kunnen toetreden.⁶ De studie was verder gebaseerd op de toen sterk positivistische, natuurhistorische wetenschapstraditie. De nadruk lag op observatie en classificatie, waardoor met name fysisch antropologisch onderzoek populair was. De antropologie maakte gedurende de negentiende eeuw bovendien grote veranderingen door. Waar antropologen Europa voorheen nauwelijks verlieten, zagen zij aan het einde van de negentiende eeuw steeds meer de noodzaak en mogelijkheid daadwerkelijk op onderzoek uit te gaan.⁷ Het einde van de zogenaamde 'armchair anthropology' gaf de discipline een scala aan nieuwe mogelijkheden die pasten binnen de positivistische traditie, waarbij het verrichten van metingen als fundamenteel werd gezien.⁸ Tegelijkertijd bestond een groeiende angst dat authentieke inheemse culturen zouden verdwijnen. Deze angst leidde tot het op grote schaal ongestructureerd verzamelen van etnografische data, ook wel 'salvage anthropology' genoemd. De reis die Ten Kate ondernam, paste goed in deze traditie.⁹

Kennisidealen en de kennispraktijk

De ontmoetingen tussen antropologen en de inheemse bevolking waren essentieel voor het tot stand komen van antropologische kennis. In het kader hiervan analyseert Fenneke Sysling in haar werk *Racial Science and Human Diversity in Colonial Indonesia* de kennis verkregen uit fysisch antropologisch onderzoek in de koloniale context van Nederlands-Indië, waarbij ideeën over ras en machtsverhoudingen gelegitimeerd werden.¹⁰ De reis van Ten Kate naar Amerika is enerzijds passend in deze benadering, maar anderzijds ook uniek. Amerika was immers geen kolonie van Nederland waardoor andere belangen en beweegredenen van toepassing waren. Daarnaast richtte ten Kate zich niet slechts op fysische antropologie, maar hadden ook andere cultuurelementen en

⁶ Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr.*, 18.

⁷ Fenneke Sysling, *Racial Science and Human Diversity in Colonial Indonesia* (Singapore 2016) 3.

⁸ Paul A Erickson en Liam D. Murphy, *A History of Anthropological Theory*, Fifth Edition (Toronto 2017) 60.

⁹ Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr.*, 46.

¹⁰ Sysling, *Racial Science and Human Diversity*, 2.

etnografie zijn belangstelling. Hij was bovendien uitzonderlijk kritisch over bepaalde ideeën die zich in zijn tijd hadden ontwikkeld, waarbij hij vaak wees op de inherente morele tekortkomingen van de 'christelijke beschaving'.¹¹

In deze scriptie staat de bijzondere reis van Ten Kate naar Noord-Amerika en Mexico in 1882-1883 centraal. Aan de hand van deze reis breng ik het veelzijdige proces van het ontstaan van de kennis die door Ten Kate werd opgedaan in kaart. Volgens Sysling zijn het niet slechts de intellectuele ontwikkelingen in Europa die een rol spelen in dit proces, maar juist de overzeese ontmoetingen. De ontstane kennis is vervolgens vaak een interessante combinatie van verwachtingspatronen, daadwerkelijke ervaringen en meetresultaten.¹² Kennis ontstaat zowel uit keuzes als uit toevalligheden, waarbij verwachtingen en resultaten niet altijd met elkaar overeenkomen. Sysling spreekt daarom over 'the friction between the different strategies of knowledge'.¹³ Dit betekent dat de totstandkoming van kennis in werkelijkheid een strategisch geconstrueerd proces is. Hetzelfde gold voor de bevindingen die Ten Kate deed tijdens zijn reis en de visies en ideeën die hij vervolgens uitwerkte. In deze scriptie wordt het proces van de totstandkoming van kennis naar aanleiding van Ten Kate's reis naar Noord-Amerika onderzocht. De door hem vooraf opgestelde ideeën botsten bijvoorbeeld met zijn daadwerkelijke bevindingen. Ten Kate was vanuit zijn academische achtergrond sterk beïnvloed door een positivistisch kennisideaal, maar in de praktijk was het vasthouden aan dit ideaal vaak niet mogelijk. Hoe verhield het positivistische kennisideaal zich tot het verwerven van kennis in de praktijk tijdens zijn onderzoeksreis in Noord-Amerika?

Het beantwoorden van deze vraag is complex, omdat de totstandkoming van kennis altijd een proces betreft dat bestaat uit verschillende fases. Zo is er altijd een zekere uitgangssituatie met een eigen, specifieke context. Deze context is van invloed op de impliciete en expliciete aannames en afwegingen die een wetenschapper als Ten Kate maakte bij het nemen van besluiten. Wat motiveerde ten Kate om af te reizen naar Noord-Amerika? En wie inspireerden hem? Daarnaast is er de fase van het onderzoek, in dit geval de reis zelf. Observaties conflicteerden vaak met wat van tevoren werd verwacht. Op welke manier botsten bevindingen soms met verwachtingspatronen?

¹¹ Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr.*, 27.

¹² Sysling, *Racial Science and Human Diversity*, 13.

¹³ Ibidem.

Tenslotte is er de fase van het verspreiden van kennis, bijvoorbeeld aan de hand van (wetenschappelijke) publicaties of in de vorm van etnografische collecties in musea. Hoe zijn dergelijke processen van invloed op de betekenis van de boodschap die Ten Kate wilde overbrengen?

Deze deelvragen illustreren de verschillende fases in het tot stand komen van kennis. In deze scriptie worden de verschillende strategieën geanalyseerd die aan bod komen bij het 'maken' van kennis aan de hand van Ten Kate's reis. In elke fase van het maken van kennis gaat het steeds om het toekennen van betekenis aan praktijken, processen en ideeën. Deze betekenissen zijn veelal flexibel en contextafhankelijk. De kennis die Ten Kate hoopte op te doen en te verspreiden bleek daardoor sterk aan verandering onderhevig.

Een kennishistorische analyse

De recente ontwikkelingen in de wetenschapsgeschiedenis en de kennisgeschiedenis kunnen de spanningen tussen het positivistische kennisideaal en de kennispraktijk verduidelijken. We kunnen Ten Kate's reis en de ontwikkelingen in de antropologie op een vruchtbare manier analyseren aan de hand van concepten uit deze historiografische tradities. Over de verschillen en overeenkomsten tussen wetenschapsgeschiedenis en kennisgeschiedenis lopen de meningen uiteen. De twee werden voorheen vaak door elkaar gebruikt, maar steeds vaker wordt een duidelijk onderscheid gemaakt. Een gangbare visie is dat de kennisgeschiedenis voortkomt uit de wetenschapsgeschiedenis waardoor voornamelijk gesproken wordt over een verbreding.¹⁴

Sven Dupré en Geert Somsen erkennen dat dit een nuttige ontwikkeling is, omdat de onderzoeksagenda op deze manier inclusiever wordt. Er ontstaat immers meer aandacht voor niet-westerse ideeën en artisanale vormen van kennis.¹⁵ Het is volgens hen echter niet voldoende de kennisgeschiedenis slechts als uitbreiding of verbreding van de wetenschapsgeschiedenis te zien.¹⁶ In een zeer recent verschenen artikel betogen ze dat de kennisgeschiedenis een ambitieuzer doel kan dienen. De kennisgeschiedenis zal moeten reageren op de uitdagingen van onze hedendaagse kennismaatschappij,

¹⁴ Lorraine Daston, 'The History of Science and the History of Knowledge', *Know* 1 (2017) 1, 131-154, aldaar 143.

¹⁵ Sven Dupré en Geert Somsen, 'The History of Knowledge and the Future of Knowledge Societies', *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte* 42 (2019) 2-3, 186-199, aldaar 187.

¹⁶ Dupré en Somsen, 'The History of Knowledge', 186.

waarin expertise, zowel wetenschappelijk als niet-wetenschappelijk, steeds vaker omstreden is en verschillende vormen van kennis in elkaar overlopen. De herdefiniëring van de historiografie van de kennisgeschiedenis leidt tot het stellen van nieuwe vragen over de grenzen, hiërarchieën en samenstelling van verschillende typen kennis.¹⁷ Juist door recente ontwikkelingen is de vraag 'hoe ontstaat kennis?' relevanter dan ooit. Ook Peter Burke stelt dat door het ontstaan van nieuwe technologieën en 'de digitale revolutie' de geschiedenis van kennis heel belangrijk is geworden.¹⁸ Hij constateert dat de kennisgeschiedenis in de jaren '90 nog een redelijk 'exotisch en excentriek' onderwerp was. Na enkele onafhankelijke studies kreeg het onderwerp echter steeds meer een geïstitutionaliseerde status.¹⁹

Kennisgeschiedenis lijkt zo weliswaar een recent ontstaan fenomeen, maar wordt voorafgegaan door ontwikkelingen die veel verder teruggaan. Zo beklagde Francis Bacon zich al over het ontbreken van een fatsoenlijke geschiedenis van kennis. Zijn plan er een te schrijven werd pas gedurende de achttiende eeuw opgepakt door een groep Duitse academici, die een zogenaamde *historia literaria* schreven, een geschiedenis van het leren. Een vergelijkbaar idee zien we in Frankrijk, waar tijdens de Verlichting door de filosoof Nicolas de Condorcet een 'schets werd gemaakt van de vooruitgang van de menselijke geest'.²⁰

Gedurende de negentiende eeuw vonden op wetenschappelijk gebied grote veranderingen plaats. Wetenschap raakte steeds verder geïstitutionaliseerd, maar kreeg ook een groeiende belangstelling vanuit het publiek. Wetenschap kreeg zo een publieke en professionele geloofwaardigheid die eerder niet aan de orde was geweest.²¹ Naar aanleiding van deze verwetenschappelijking, werd ook de geschiedenis van wetenschap steeds belangrijker. Dit leidde ook gedurende de twintigste eeuw tot een verdere specialisering van wetenschapsgeschiedenis. In de tweede helft van de twintigste eeuw zien we echter steeds vaker een kritische bevraging van wetenschappelijke kennis. Pure wetenschap en expertise is niet langer onfeilbaar.²² Wetenschap, en kennis, wordt een breder begrip. Dit resulteerde in een verschuiving

¹⁷ Ibidem, 187.

¹⁸ Peter Burke, *What is the History of Knowledge?* (Cambridge/Malden 2015) 7.

¹⁹ Burke, *What is the History of Knowledge?*, 8.

²⁰ Ibidem.

²¹ David N. Livingstone en Charles W.J. Withers (red.), *Geographies of Nineteenth-Century Science* (Chicago/Londen 2011) 4-5.

²² Dupré en Somsen, 'The History of Knowledge', 190.

van wetenschapsgeschiedenis naar kennisgeschiedenis. Wetenschapsgeschiedenis zou een te negentiende-eeuwse connotatie hebben. Door te kiezen voor kennisgeschiedenis zouden anachronismen kunnen worden voorkomen. Bovendien passen in de kennisgeschiedenis ook praktische kennis, populaire cultuur en niet-westerse intellectuele ontwikkelingen, die buiten de standaard opvattingen van wat wetenschap zou moeten zijn, vallen.²³ Een dergelijke opvatting van kennis verduidelijkt ook de situatie waarin Ten Kate zijn reis maakte, omdat zijn kennisideaal en de kennispraktijk tijdens zijn reis niet altijd met elkaar te verenigen waren.

Constructivisme en de *spatial turn*

Hoewel kennisgeschiedenis in het academisch debat aan populariteit gewonnen heeft ten opzichte van wetenschapsgeschiedenis, biedt een aantal relevante ontwikkelingen uit de historiografie van de wetenschapsgeschiedenis een verhelderende kijk op de context waarin Ten Kate naar Amerika reisde. Een van de concepten waardoor een bredere, multiperspectivische kijk op kennis ontstond, was het constructivisme. Volgens wetenschapshistoricus Jan Golinski, die deze constructivistische visie uitwerkte in zijn boek *Making Natural Knowledge*, moeten we wetenschappelijke kennis voornamelijk zien als een menselijk product, geconstrueerd door culturele en materiële omstandigheden.²⁴ Belangrijk binnen deze visie is bijvoorbeeld het 'symmetrie postulaat'. Om de verschillende relaties in wetenschap en de totstandkoming van kennis te begrijpen, dient de onderzoeker een neutrale positie in te nemen, waarbij waarheid of geldigheid niet het uitgangspunt is. Onderscheid maken tussen 'goede' en 'slechte' wetenschap of 'wetenschap' en 'pseudowetenschap' leidt immers vaak tot verkeerde vragen en vooroordelen.²⁵ Een dergelijke benadering is uiteraard ook zeer relevant voor de studie naar het wetenschappelijke milieu van Herman ten Kate. Zo werd tijdens zijn studieperiode de fysische antropologie binnen de antropologie als de meest wetenschappelijke tak van de discipline gezien vanwege haar kwantitatieve en empirische invalshoek. Het is echter belangrijk op te merken dat antropometrische en craniologische ontwikkelingen binnen de fysische antropologie grotendeels voortkwamen uit een, ook al in de negentiende eeuw, niet langer legitieme wetenschap:

²³ Burke, *What is the History of Knowledge?* 10.

²⁴ Jan Golinski, *Making Natural Knowledge. Constructivism and the History of Science* (Cambridge 1998) xi.

²⁵ Golinski, *Making Natural Knowledge*, 7.

de frenologie.²⁶ Sterker nog, de vroege fysische antropologie en de frenologie vertoonden opvallend veel gelijkenissen.²⁷ In Ten Kate's tijd werden antropometrie en craniologie beschouwd als wetenschap en frenologie als pseudowetenschap. Des te interessanter is dat we met de kennis van nu ook weer de wetenschappelijkheid van deze antropometrie en craniologie in twijfel trekken.

Het constructivisme helpt om kritisch te kijken naar hoe het positivistische kennisideaal de categorie 'wetenschap' vormgaf en hoe dit verschilde van wetenschap in de praktijk, bijvoorbeeld tijdens antropologisch veldwerk. Door de constructivistische benadering kwam dan ook meer nadruk te liggen op wetenschap als praktijk, of zelfs een veelheid aan praktijken. Wetenschap is niet louter een intellectuele prestatie van een individu, maar een proces waaraan diverse mensen deelnemen, een proces zonder vaststaande uitkomsten.²⁸ Dit is ook een zinvolle benadering om te kijken naar hoe Ten Kate zijn onderzoeken deed tijdens zijn reis. Wat hij naar aanleiding van zijn metingen moest concluderen, kwam vaak niet overeen met de bestaande, vooraf opgestelde opvattingen.

Een tweede belangrijke ontwikkeling is de *spatial turn*, waarbij de nadruk kwam te liggen op de plaats van wetenschap. Lang werd slechts de temporele dimensie belangrijk geacht, wetenschap was immers universeel en daarmee 'plaatsloos'. De locatie waar wetenschap plaatsvindt, is echter belangrijk, omdat specifieke politieke, economische, religieuze en sociale omstandigheden altijd een stempel drukken op het soort kennis dat ontstaat.²⁹ Weten waar iets gebeurde is cruciaal om te achterhalen hoe en waarom iets gebeurde.³⁰ Socioloog Thomas Gieryn ziet hierin een zekere paradox. Kennis heeft een plaats nodig om plaatsloos te worden. Voordat kennis een universele status bereikt, is deze namelijk altijd tot stand gekomen onder specifieke, plaatsgebonden omstandigheden.³¹ Ook Ten Kate streefde naar deze universele status van kennis, maar gedurende zijn reis en daarna zou duidelijk worden dat juist plaats een cruciaal gegeven was in het tot stand komen van kennis. Tenslotte is ook door deze

²⁶ Frank Spencer, 'Anthropometry', in: Frank Spencer (red.), *History of Physical Anthropology. An Encyclopedia*, Volume 1 (New York/Londen 1997) 85.

²⁷ Paul A. Erickson, 'Phrenology and Physical Anthropology: The George Combe Connection', *Current Anthropology* 18 (1977) 1, 92-93, aldaar 93.

²⁸ Golinski, *Making Natural Knowledge*, 9.

²⁹ Livingstone en Withers (red.), *Geographies of Nineteenth-Century Science*, 1.

³⁰ Ibidem, 3.

³¹ Thomas F. Gieryn, 'Three Truth-Spots', *Journal of History of the Behavioral Sciences* 38 (2002) 2, 113-132, aldaar 113.

'spatiele wending' de nadruk veel sterker op wetenschap als praktijk komen te liggen. Wetenschap was niet langer een verzameling van abstracte theorieën en algemene waarheden, maar een concrete praktijk die plaatsvond op een specifieke locatie.³² Plaats had, zeker in het geval van antropologisch veldwerk, een doorslaggevende invloed op de betekenis van informatie. Kennis had, zo zou Ten Kate ondervinden, niet overal dezelfde waarde en status.

Een bijzondere reis

De hierboven uiteengezette ontwikkelingen vormen samen een relevant kader waarin we Ten Kate's reis naar Amerika kunnen plaatsen. Zowel de constructivistische wending als de spatiele wending bieden een interessante kijk op wetenschap en de totstandkoming van kennis als praktische aangelegenheid, waarbij verschillende, soms conflicterende, omstandigheden, visies en strategieën een rol spelen. Herman ten Kate was antropoloog én medicus en daardoor geschoold in de positivistische, natuurhistorische wetenschapstraditie. Alleen nauwkeurig methodisch onderzoek leverde kennis op die voldeed aan dit positivistische ideaal en viel dus binnen de categorie wetenschap. De omstandigheden tijdens het veldwerk vroegen echter om andere "methoden" die betere aansloten bij de praktische kant van wetenschap. Een bredere opvatting van wat wetenschap én kennis was, bleek noodzakelijk. Het was vaak niet geheel duidelijk waar de grenzen tussen verschillende vormen van kennis lagen. Ik sluit mij daarom aan bij de eerdergenoemde benadering van Sven Dupré en Geert Somsen, die pleiten voor een benadering die de fluïde grenzen tussen verschillende vormen van kennis benadrukt.³³

Ten Kate's reis was een bijzondere reis waar nog weinig onderzoek naar is gedaan. Ook antropologie en overzees veldwerk door Nederlandse onderzoekers in het algemeen is nauwelijks bestudeerd. Fenneke Sysling constateert dat hoewel de kernpunten van de fysische antropologie in Nederland zijn onderzocht, er nog vrijwel geen studie is gedaan naar de sociale en culturele context van de totstandkoming van (raciale) kennis.³⁴ In haar boek doet zij daarom onderzoek naar de personen die dergelijke antropologische onderzoeken deden in Nederlands-Indië. Een van deze

³² Diarmuid A. Finnegan, 'The Spatial Turn: Geographical Approaches in the History of Science', *Journal of the History of Biology* 41 (2008) 369-388, aldaar 371.

³³ Dupré en Somsen, 'The History of Knowledge', 197.

³⁴ Sysling, *Racial Science and Human Diversity*, 17.

personen is Herman ten Kate, die na zijn reizen naar Amerika in 1891 naar de Indische archipel vertrok. Deze reis zal in mijn onderzoek buiten beschouwing gelaten worden. De aanpak van Sysling is vernieuwend, omdat ze zich op het veelzijdige proces van het maken van kennis concentreert in de context van Nederlandse antropologen die naar de overzeese kolonies afreisden.

De persoon Herman ten Kate is verder alleen uitvoerig onderzocht door Pieter Hovens, die in 1989 een proefschrift publiceerde over Herman ten Kate en zijn antropologische werkzaamheden in Noord-Amerika. Het werk van Hovens is voornamelijk een integrale biografie, waarin het leven van ten Kate uitvoerig beschreven wordt. Ten Kate's reizen naar Amerika worden in een aantal zeldzame biografische schetsen van Ten Kate weliswaar genoemd, maar zijn nog onvoldoende onderzocht in het licht van de, bijvoorbeeld door Sysling en Dupré en Somsen gestelde, vragen waarin de context en betekenis van kennis centraal staan. Dit onderzoek naar Ten Kate's reis bevat daarom vernieuwende inzichten over de totstandkoming van kennis en de wijze waarop verschillende vormen van kennis zich tot elkaar verhouden.

Ten Kate als gids

Om het proces van het tot stand komen van kennis inzichtelijk te maken, worden de verschillende fases in dit proces geanalyseerd, welke overeenkomstig zullen zijn met de hoofdstukken. Zo is er een fase die voorafging aan de reis, de reis zelf en de fase waarin de opgedane kennis verspreid werd. De persoon Ten Kate fungeert als gids in dit proces. Zijn reis illustreert niet alleen hoe complex het 'maken' van kennis is tijdens antropologisch veldwerk, maar toont bovendien de belangrijke ontwikkelingen die zich aan het einde van de negentiende eeuw in de antropologie voltrokken.

Aan de hand van zijn egodocumenten worden deze ontwikkelingen uiteengezet en worden de spanningen tussen kennisidealen en kennispraktijken verklaard. In wat Ten Kate schreef, zowel in wat hij publiceerde als de brieven die hij stuurde, is zichtbaar hoe hij betekenis gaf aan de verschillende fases van zijn reis. Zo bieden de brieven die Ten Kate schreef voorafgaand aan zijn reis inzicht in de waarden en wetenschappelijke intenties die hij opdeed tijdens zijn studie. Uit deze brieven blijkt bijvoorbeeld dat Ten Kate zich plaatste binnen een internationale wetenschappelijke gemeenschap met een gedeeld waardenpatroon. Tijdens zijn reis ervoer Ten Kate dat vasthouden aan dit patroon niet altijd mogelijk was. Vaak kon nauwelijks voldaan worden aan de

voorwaarden voor zorgvuldig wetenschappelijk onderzoek. Ook hierover schreef hij in zijn brieven. De brieven bevatten relevante informatie over de omstandigheden voor en tijdens zijn reis en bieden zo inzicht in de context van die periode. In deze scriptie is gebruik gemaakt van een selectie uit zo'n 120 brieven uit de periode 1882-1884. Een aanzienlijk deel bestaat uit een briefwisseling tussen Herman ten Kate en Lindor Serrurier, de directeur van het Leidse Rijks Ethnografisch Museum. Deze brieven leverden de meeste informatie op over zijn motivatie om op reis te gaan.

Ten Kate's ervaringen en bevindingen tijdens de reis zelf zijn voornamelijk terug te vinden in zijn boek *Reizen en Onderzoekingen in Noord-Amerika*, dat hij schreef naar aanleiding van de aantekeningen die hij tijdens zijn reis maakte. Het werk geeft bovendien een interessante inkijk in de standpunten van Ten Kate met betrekking tot de omgang met de Indianen. In tegenstelling tot zijn tijdgenoten stond hij behoorlijk kritisch tegenover de wrede behandeling van de Indianen. Juist deze kritische houding herinnert ons eraan dat Ten Kate in een periode leefde, waarin antropologisch onderzoek (en wetenschap in het algemeen) gedomineerd werd door raciale theorieën, evolutiedenken en koloniale machtsstructuren verpakt in positivistische en kwantitatieve methoden. Dit is vanzelfsprekend van invloed op de wijze waarop de egodocumenten van Ten Kate gelezen moeten worden.

Zowel in *Reizen en Onderzoekingen* als zijn brieven wordt duidelijk dat 'strategieën om kennis te maken' in de praktijk vaak bijgeschaafd of zelfs volledig aangepast moesten worden. De brieven en het reisverslag tonen dat constructie van kennis een proces is waarbij een betekenis wordt toegekend aan bevindingen die per context kunnen verschillen. Uiteindelijk sluit deze scriptie zo aan bij een van de belangrijkste vragen binnen de kennisgeschiedenis: 'Wat deden mensen nu daadwerkelijk wanneer zij kennis creëerden?'³⁵

³⁵ Een vraag die vaak gesteld wordt door academici die in hun onderzoek de sociale context van wetenschappelijke praktijken centraal stellen. Zo is de vraag afgeleid van de vraag in Steven Shapin en Simon Schaffer, *Leviathan and the Air-Pump. Hobbes, Boyle, and the Experimental Life*, Herdruk (Princeton/Oxford 2011) xlviii. In Sysling, *Racial Science and Human Diversity* zien we een vergelijkijkbare vraag toegespitst op een antropologische context.

Een 'plan eener Anthropologische onderzoeksreis door een gedeelte van Noord-Amerika'

Al wat voorafgaat aan een onderzoeksreis

Toen gingen zij weer op weg, en vijf minuten later waren zij in het kamp der Indianen. Dààr werd overal gezongen en gedanst. Bij de plundering der omliggende haciendas en van de oude presidio waren eenige vaten aquardiente buit gemaakt, naar het kamp vervoerd, en dadelijk den bodem ingeslagen. Van daar dat ongehoorde wanorde en een niet te beschrijven algemeene verwarring heerschte onder de Indianen, die in hun dronkenschap gek en als bezeten schenen, in staat tot de verregaandste buitensporigheden.³⁶

- Gustave Aimard, *Steenhart*

De jonge Herman ten Kate was een groot liefhebber van de avonturenromans van schrijvers als Gustave Aimard, waarin Indianen een belangrijke rol speelden. Gustave Aimard was het pseudoniem van Olivier Gloux, die in 1818 werd geboren in Parijs. Hij vestigde zich in 1830 in de Amerikaanse staat Arkansas. Hier maakte hij kennis met de Indiaanse bevolking die de hoofdrol zou gaan spelen in zijn avonturenromans.³⁷ Ten Kate schreef later dat de romans absoluut richting hadden gegeven aan het leven van de romantisch aangelegde jongen die hij was.³⁸ Door het onderzoek dat hij later zou doen en bovenal door de reizen naar Amerika, veranderde de beeldvorming van Ten Kate over de Indianen echter behoorlijk. Ten Kate was een van de eerste antropologen die expliciet aandacht besteedden aan de beelden die blanken over niet-westerse volken en culturen ontwikkelden.³⁹ In het boek dat hij schreef naar aanleiding van zijn eerste onderzoeksreis benadrukte hij in zijn inleiding dat zijn boek van een geheel andere aard zal zijn dan de werken van bijvoorbeeld Aimard.⁴⁰ Ten Kate wilde vanuit

³⁶ Gustave Aimard, *Steenhart*, vierde druk, geïllustreerd (Schoonderbeek te Laren, 1928) 97.

³⁷ Pieter Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr. (1858-1931) en de Antropologie der Noord-Amerikaanse Indianen* (Meppel 1989) 17.

³⁸ Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr.*, 18.

³⁹ *Ibidem*, 185.

⁴⁰ H.F.C. ten Kate Jr., *Reizen en Onderzoekingen in Noord-Amerika* (Leiden 1885) 3.

wetenschappelijk oogpunt juist de vele vooroordelen uit de boeken van Aimaird tegenspreken. Hij zou reizen voor de wetenschap.

Dit hoofdstuk gaat over de context die het uitgangspunt vormde voor Ten Kate's reis naar Amerika. Wat motiveerde hem? Wie inspireerden hem? En welke wetenschappelijke ontwikkelingen waren leidend in zijn academische vorming? In dit hoofdstuk wordt een aantal van deze ontwikkelingen kort uiteengezet. De ontwikkelingen vallen onder wat antropoloog James Clifford het 'pré-terrein' van de antropologie noemde.⁴¹ Dit pré-terrein omvat alle omstandigheden die van belang waren voordat een antropoloog met zijn veldwerk aanving. Het bevat daarmee dus de intrinsieke motivaties van de antropoloog, zijn academische achtergrond, maar ook praktische omstandigheden die de mogelijkheden tot reizen vergemakkelijken, bijvoorbeeld het bezitten van financiële middelen.⁴²

Het 'pré-terrein' waarin Ten Kate verkeerde, was behoorlijk complex. Zowel de antropologie als fysische antropologie waren volop in ontwikkeling, niet alleen in Nederland, maar ook in de rest van Europa. Deze ontwikkelingen waren van grote invloed op de uitgangssituatie van Ten Kate's onderzoeksreis. We kunnen Ten Kate daarom zien als een gids of protagonist om de totstandkoming van antropologische kennis te illustreren. Ten Kate's academische milieu biedt bijvoorbeeld een goede weergave van wat in zijn tijd gezien werd als wetenschap en kennis en wat niet. Martin Mulrow noemt dit ook wel de heersende kenniscultuur. Elke kenniscultuur heeft eigen kenmerken, idealen en een specifieke stijl van denken.⁴³ Voor Ten Kate was bijvoorbeeld de sterk positivistische, natuurhistorische wetenschapstraditie van grote invloed op zijn academische ontwikkeling. Hij maakte al vroeg in zijn leven deel uit van een internationale wetenschappelijke gemeenschap met gedeelde opvattingen over de waarde van de wetenschap. Dit wetenschappelijke gedachtegoed bepaalde grotendeels wat betekenisvolle kennis inhield. Hoe is de context van de fase die voorafging aan Ten Kate's vertrek van invloed op de constructie van kennis?

⁴¹ Peter Pels en Oscar Salemink, *Colonial Subjects: Essays on the Practical History of Anthropology* (Michigan 1999) 12.

⁴² Pels en Salemink, *Colonial Subjects*, 13 en Sysling, *Racial Science and Human Diversity*, 3.

⁴³ Martin Mulrow en Lorraine Daston, 'History of Knowledge,' in: Marek Tamm en Peter Burke (red.), *Debating New Approaches to History* (Londen 2019) 163.

Ten Kate's academische vorming

Herman Frederik Carel ten Kate werd in 1858 geboren te Amsterdam. Zijn vader, Herman Frederik Carel ten Kate sr., was een kunstschilder die landelijke bekendheid genoot. Hij was bovendien bevriend met koning Willem III, wiens portret hij had geschilderd. Het gezin kon zich door dergelijke lucratieve opdrachten een groot huis in Den Haag veroorloven dat niet alleen diende als woning voor het gezin Ten Kate, maar ook fungeerde als ontmoetingsplaats voor alle begaafde vrienden van de familie.⁴⁴ Dat het gezin Ten Kate vermogend was, zorgde ervoor dat Ten Kate jr. zich op verschillende vlakken kon ontwikkelen op de manier die hij wenste. Ten Kate jr. was op jonge leeftijd zelf ook al geen onverdienstelijke schilder. Het was dan ook niet vanzelfsprekend dat hij zich zou gaan bezighouden met antropologisch onderzoek over de hele wereld. Ten Kate zou in eerste instantie in de voetsporen van zijn vader treden en was begonnen aan een kunstenaarsopleiding. Een reis in het kader van vorm- en kleuronderzoek naar Corsica met de erudiete wereldreiziger en cartograaf Charles Wiliam Meredith van de Velde, een goede vriend van zijn vader, deed Ten Kate anders besluiten. Hij gaf, tot grote zorgen van zijn vader, de schilderkunst op en besloot zich in 1877 in te schrijven voor de studie Land- en Volkenkunde in Leiden.⁴⁵ Het zorgvuldig samengestelde vakkenpakket en een reeks invloedrijk figuren op het gebied van de ontwikkelingen in de antropologie, die Ten Kate in Nederland, maar ook in Frankrijk en Duitsland onderrichtten, zijn van grote invloed geweest voor zijn onderzoeksreis naar Amerika.

Vanwege zijn talent, zijn brede interesse, maar zeker ook zijn afkomst uit een vermogend burgerlijk milieu, verkeerde Ten Kate continu in het gezelschap van prestigieuze wetenschappers. Zo genoot hij vanaf het begin van zijn studie onderwijs van hoogleraar Pieter Johannes Veth, die in Nederland de eerste leerstoel in de antropologie bekleedde in het jaar dat Ten Kate zijn studie begon.⁴⁶ Dit was een belangrijke ontwikkeling in de geschiedenis van de antropologie in Nederland, omdat de discipline heel lang slechts beperkt was gebleven tot een onderdeel van het trainingsprogramma voor koloniale bestuursambtenaren. Hierdoor ontwikkelde de algemene antropologie zich lange tijd nauwelijks.⁴⁷ De terminologie van de negentiende-

⁴⁴ Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr.*, 15.

⁴⁵ *Ibidem*, 18.

⁴⁶ Han Vermeulen en Jean Kommers, 'Introduction: Histories of Anthropology in the Netherlands', in: Han Vermeulen en Jean Kommers (red.), *Tales From Academia: History of Anthropology in the Netherlands Part 1* (Saarbrücken 2002) 5.

⁴⁷ Vermeulen en Kommers, 'Introduction: Histories of Anthropology in the Netherlands', 6.

eeuwse discipline in ontwikkeling is bovendien ingewikkeld. Zo was de leerstoel van Veth de eerste leerstoel in de algemene antropologie. Dit staat gelijk aan de combinatie van etnologie en volkenkunde. Men sprak toentertijd meestal over etnologie of volkenkunde, omdat met antropologie juist de medische en dus fysische kant bedoeld werd. Etnologie kon worden opgevat als een brede bestudering van cultuurverschijnselen. Etnografie daarentegen was de meer regionale antropologie, waarbij de plaatselijk culturen werden onderzocht en onderscheiden. Hierbij ging het voornamelijk over de koloniën.⁴⁸ Vanaf 1843 was etnografie dan ook een verplicht onderdeel van de opleiding tot bestuursambtenaar in Nederlands-Indië (ook wel indologie).⁴⁹ P.J. Veth probeerde de verschillende takken van antropologie met zijn leerstoel, die voluit 'Taal- Land- en Volkenkunde van Nederlands-Indië' heette, dichter bij elkaar te brengen. Hij adviseerde Ten Kate om, naast vakken te volgen over Nederlands-Indië, die hem zouden helpen toe te treden tot de koloniale bestuursdienst, ook medische vakken te kiezen.⁵⁰ Dit advies leidde ertoe dat Ten Kate zich vooral verdiepte in de fysische antropologie, het vakgebied waarvan Leiden in de negentiende eeuw een van de belangrijkste centra was.

Ook de ontwikkelingen binnen de fysische antropologie waren van grote invloed op Ten Kate's opleiding. Vanwege de sterk positivistische, natuurhistorische wetenschapstraditie, waarbij de nadruk lag op observatie en classificatie, bestond ook binnen de antropologie een sterke voorkeur voor kwantitatief en empirisch onderzoek met grote aandacht voor de standaardisering van instrumenten en methoden.⁵¹ Het was de Nederlander Petrus Camper die al in de achttiende eeuw nieuwe invloedrijke craniometrische technieken introduceerde in de fysische antropologie en een belangrijke eerste collectie schedels naar Leiden bracht.⁵² Hoewel de collectie schedels in Leiden Ten Kate een uitstekende basis gaf in de antropometrie, was het zijn

⁴⁸ Han F. Vermeulen, 'Anthropology in the Netherlands: Past, Present, and Future', in: Aleksandar Bošković (red.), *Other people's anthropologies: ethnographic practice on the margins* (New York 2008) 45.

⁴⁹ Vermeulen, 'Anthropology in the Netherlands', 48.

⁵⁰ Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr.*, 21.

⁵¹ Deze ontwikkelingen worden kort uiteengezet in onder andere: Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr.*, 22, en Machteld J. Roede, 'A History of Physical Anthropology in the Netherlands', in: Han Vermeulen en Jean Kommers (red.), *Tales From Academia: History of Anthropology in the Netherlands Part 2* (Saarbrücken 2002) 1034.

⁵² Frank Spencer, 'Anthropometry', in: Frank Spencer (red.), *History of Physical Anthropology. An Encyclopedia*, Volume 1 (1997) 82 en Fenneke Sysling, *Racial Science and Human Diversity in Colonial Indonesia* (Singapore 2016) 3.

studieperiode in Frankrijk die hem de mogelijkheid gaf zich verder te specialiseren in de fysische antropologie.

Europese invloeden

Ten Kate vertrok in de zomer van 1879 naar Parijs. De antropologie die hij daar aantrof was van een geheel andere aard dan die in Nederland. Waar in Nederland het kolonialisme een leidende rol had in het onderzoek, waren in Frankrijk vooral biologisch-deterministische theorieën over rassen en culturen allesbepalend.⁵³ Dat kwam met name door het invloedrijke werk van Joseph-Arthur de Gobineau, waarin hij schreef over een duidelijke hiërarchie tussen de verschillende rassen.⁵⁴ In diezelfde periode verscheen ook Darwin's *On the Origin of Species*, een werk dat ook een belangrijke stempel drukte op het rasdenken binnen de antropologie. Niet per se vanwege het totaal vernieuwende gedachtegoed, maar voornamelijk omdat bestaande ideeën nu voorzien konden worden van een theoretisch raamwerk.⁵⁵ Darwin's evolutionisme verdeelde antropologen in Europa in twee kampen. Er was vooral veel discussie ontstaan over de plaats van Darwin in de empirische wetenschap. Het evolutionisme werd ervan beticht te weinig empirisch onderbouwd te zijn en te veel hypothesen te bevatten.⁵⁶ Het was de gematigde anti-evolutionistische anatoom Paul Broca die met de oprichting van de Parijse Société d'Anthropologie de sterk positivistische medici – die moeite hadden met Darwins theorie, omdat zij die slechts als onbewezen hypothese beschouwden – samenbracht met materialisten die de evolutietheorie onderschreven.⁵⁷ Wel bleven de medici in het studieprogramma de overhand houden, waardoor het studieprogramma een kwantitatief zwaartepunt behield met veel aandacht voor antropometrie. Ook Broca en zijn invloedrijke opvolger Paul Topinard achtten het meten van de fysische kenmerken het belangrijkste, omdat deze minder veranderlijk waren dan culturele elementen.⁵⁸ Ze beschouwden de fysische

⁵³ Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr.*, 30.

⁵⁴ Frank Spencer, 'Gobineau, Joseph-Arthur de (1816-1882)', in: Frank Spencer (red.), *History of Physical Anthropology. An Encyclopedia*, Volume 1 (New York/ Londen 1997) 441.

⁵⁵ Thomas F. Glick, 'The Anthropology of Race across the Darwinian Revolution', in: Henrika Kuklick (red.), *A New History of Anthropology* (Malden/Oxford/Victoria 2008) 225.

⁵⁶ Zie Peter Kloos, *Culturele Antropologie. Een Inleiding*, 6^e herziene druk (Assen 1995) 138 ; Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr.*, 217. Voor Darwinisme in Nederland zie J.G Hegeman, 'Darwin en onze voorouders. Nederlandse Reacties op de Evolutieleer, 1860-1875: een terreinverkenning', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 85 (1970), 261-314, aldaar 266.

⁵⁷ Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr.*, 31.

⁵⁸ Ibidem.

antropologie als de meest wetenschappelijke tak van de discipline, vanwege haar kwantitatieve en empirische invalshoek. Het meten van deze fysische kenmerken moest zo nauwkeurig mogelijk gebeuren. Samen waren zij dan ook verantwoordelijk voor het ontwikkelen van gestandaardiseerde antropometrische instrumenten, waar een groot aandeel van de Europese antropologen voortaan mee zou werken.⁵⁹ Van een gestandaardiseerde meetmethode was echter nog lang geen sprake, waardoor meetresultaten nauwelijks vergeleken konden worden en daarom vaak relatief onbruikbaar waren.⁶⁰

Ten Kate's studieperiode in Parijs is, zeker vanwege zijn deels medische opleiding die hem in contact bracht met positivistische, anti-evolutionistische wetenschappers als Topinard, van groot belang geweest voor zijn latere onderzoekingen. Tijdens zijn eerste onderzoeksreis was het in kaart brengen van de fysische kenmerken een van zijn belangrijkste doelen. In de inleiding van *Reizen en Onderzoekingen* schreef hij:

In de eerste plaats gold het hun fysische kenmerken, zoo morphologische als physiologische, door een nauwkeurig methodisch onderzoek te leeren kennen, en daardoor de vraag naar hun afstamming en verwantschap zoo mogelijk een schrede nader tot oplossing te brengen.⁶¹

Het belang van 'nauwkeurig methodisch onderzoek' was een van de belangrijkste aspecten die hem waren bijgebracht door de wetenschappelijke gemeenschap waarin hij verkeerde in Parijs. Daarnaast nam hij grotendeels de gematigd anti-evolutionistische houding van Broca over. Het evolutionistische gedachtegoed was namelijk niet goed te verenigen met de empirische, positivistische wetenschapsopvatting die hij deelde met de Franse wetenschappers. Ten Kate vertegenwoordigde weliswaar deze traditie, maar in zijn wetenschappelijk werk constateerde hij dat fysisch antropologisch onderzoek alleen niet voldoende is. Hij vervolgde het bovenstaande in zijn inleiding met: 'aan dit onderzoek sloten zich noodwendig waarnemingen van algemeen ethnologischen aard.'⁶²

⁵⁹ Spencer, 'Anthropometry', 87.

⁶⁰ Spencer, 'Anthropometry', 87. In Fenneke Sysling, *De Onmeetbare Mens. Schedels, Ras en Wetenschap in Nederlands-Indië* (Nijmegen 2015) 48 is te lezen hoe dit tot grote frustratie van antropologen leidde. Een voorbeeld was A.E.H. Lubbers: 'Hij betreurde het gebrek aan standaardisering. Hij moest namelijk kiezen tussen de Duitse en de Franse meetmethoden.'

⁶¹ Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*, 2.

⁶² Ibidem.

Fysisch antropologische onderzoeksresultaten waren volgens Ten Kate dan wel van een hogere orde, maar dienden altijd te worden aangevuld met etnografisch en linguïstisch onderzoek.⁶³

Op aanraden van Veth studeerde Ten Kate van 1880 tot 1882 in Duitsland. In Berlijn ontmoette hij Adolf Bastian, buitengewoon hoogleraar in de etnologie aan de Berlijnse universiteit en etnologisch directeursassistent bij het Königliche Museum.⁶⁴ Bastian had veldwerk op vrijwel alle continenten verricht en was daarmee de belangrijkste inspiratiebron voor Ten Kate's toekomstige onderzoeksreis.⁶⁵ Veldwerk was in de tijd van Ten Kate nog een tamelijk ongebruikelijke bezigheid. De meeste antropologen toentertijd waren zogenaamde "arm chair anthropologists", ofwel studeerkamergeleerden, wier theoretisch werk voornamelijk gebaseerd was op beschrijvingen van reizigers, bestuursambtenaren en missionarissen.⁶⁶ Er bestonden tal van richtlijnen en hulpboeken die de amateuronderzoekers die zich wel "in het veld" bevonden, moesten helpen bruikbaar materiaal aan te leveren.⁶⁷ Door toenemende twijfel aan de betrouwbaarheid van het vaak amateuristische materiaal besloten antropologen steeds vaker om zelf op pad te gaan. Het werk van de Europese antropologen Boas, Radcliffe-Brown en Malinowski wordt hierin vaak als leidend beschouwd.⁶⁸ Naast Bastian's inzichten op het gebied van veldwerk, was de Duitse hoogleraar ook in theoretisch opzicht een belangrijke inspiratiebron voor Ten Kate. Bastian verzette zich tegen het idee dat er grote kwalitatieve verschillen bestonden tussen verschillende volken. Hij zag juist talrijke gelijkenissen en stelde dat er bewijs was voor de fundamentele psychische eenheid van de mensheid. De mensheid heeft zogezegd een gedeelde natuurlijke essentie.⁶⁹ Ten Kate deelde deze denkwijze met betrekking tot de Indiaan. 'In den grond verschilt hij psychologisch niet van den cultuurmensch, maar in graad', schreef Ten Kate. Dit kwam volgens hem mede doordat 'de Indiaan lang en dikwijls even onmenschkundig als onmenselijk is behandeld door

⁶³ Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr.*, 218.

⁶⁴ *Ibidem.*, 35.

⁶⁵ *Ibidem.*, 36.

⁶⁶ Kloos, *Culturele Antropologie*, 11.

⁶⁷ Kloos, *Culturele Antropologie*, 11; Sysling, *Racial Science and Human Diversity*, 35 en Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr.*, 125. Een voorbeeld van zo'n hulpboek is het werk van Lindor Serrurier, *De pionier. Handleiding voor het verzamelen en waarnemen op natuurkundig gebied, inzonderheid in tropische gewesten* (Leiden 1891).

⁶⁸ Kloos, *Culturele Antropologie*, 11.

⁶⁹ Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr.*, 36 en H. Glenn Penny, *Objects of Culture. Ethnology and Ethnographic museums in Imperial Germany* (Chapel Hill/Londen 2002) 2.

zijn blanke natuurgenooten.’ Volgens Ten Kate verschilde de Indiaan, zeker op moreel vlak, nauwelijks van de Europeaan.⁷⁰

Alle kennis over Noord-Amerika en de Indianen vergaarde Ten Kate op eigen initiatief. In Nederland was nauwelijks interesse in dit deel van de wereld en de meeste antropologen richtten zich louter op Nederlands-Indië. Zijn verblijf in zowel Frankrijk als Duitsland was dus van grote waarde voor Ten Kate’s favoriete onderwerp. Parijs en Berlijn werden gezien als belangrijke Europese centra voor Amerikanistisch onderzoek. Bovendien werd Ten Kate hier geïntroduceerd bij een aantal prominente, maar selecte gezelschappen. Zo werd hij in Parijs lid van het Congrès International des Américanistes.⁷¹

Het waren dus grote namen als Veth, Broca, Topinard en Bastian die verantwoordelijk waren voor een aanzienlijk deel van Ten Kate’s intellectuele bagage. Toch mag in dit rijtje namen Lindor Serrurier, de toenmalige directeur van het Rijks Ethnografisch Museum, niet ontbreken. Serrurier werd conservator in het museum in 1877 en begon vanaf 1880, het jaar waarin hij directeur werd, een actief acquisitiebeleid voor menselijke resten en etnografica.⁷² Ten Kate werd tijdens zijn studie geïntroduceerd in het Leidse museum en raakte al snel bevriend met Serrurier.⁷³ Serrurier, die tijdens zijn directeurschap de collectie van het museum verdrievoudigde, liet geen enkele kans tot uitbreiding aan zich voorbijgaan en nam, zodra hij hoorde van de reisplannen van Ten Kate, contact met hem op.⁷⁴

‘Ik verzamel voor de wetenschap, niet voor een land’

Ten Kate promoveerde na vijf jaar academische studie in diverse onderzoeksvelden in Heidelberg. Hij had op eigen initiatief veel kennis opgedaan over de Noord-Amerikaanse Indianen en wilde eenmaal weer terug in Nederland zo snel mogelijk de definitieve voorbereidingen treffen voor zijn eerste onderzoeksreis naar dit gebied. De reis zou hij voornamelijk uit eigen zak bekostigen (althans die van zijn vader, die zo’n 7000 gulden uittrok voor de reis van zijn zoon).⁷⁵ Hij schreef een redelijk bescheiden onderzoeksplan om toch nog een aantal subsidies van wetenschappelijke instellingen te kunnen

⁷⁰ Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*, 435.

⁷¹ Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr.*, 33.

⁷² Sysling, *De Onmeetbare Mens*, 32.

⁷³ Pieter Hovens, *American Indian Material Culture: The Ten Kate Collection 1882-1888* (Leiden 2010) 7.

⁷⁴ Hovens, *American Indian Material Culture*, 8.

⁷⁵ Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr.*, 50.

verkrijgen. Hierin maakte hij duidelijk dat het om een oriëntatiereis ging, waarvan het precieze verloop nog lastig te voorspellen was. In zijn 'plan eener Anthropologische onderzoeksreis door een gedeelte van Noord-Amerika' schreef hij:

Het is mijn voornemen in de maand October dezes jaar een wetenschappelijke reis naar een deel der Verenigde Staten en Mexico te ondernemen. Het hoofddoel dezer reis is het doen van anthropologische, ethnographische en archeologische onderzoekingen en het verzamelen van materiaal op dit gebied. (...) Uitdrukkelijk wensch ik hier op den voorgrond te stellen, dat omstandigheden van verschillenden aard mij meer dan eens kunnen noodzaken bij mijn onderzoekingen van onderstaand plan de campagne af te wijken.⁷⁶

Zo beschreef hij dat de 'politieken toestand der Indiaansche stammen' natuurlijk een grote rol zal spelen. Bovendien benoemde hij zorgvuldig gekeken te hebben naar het klimaat in de streken die hij wil bezoeken. Ten Kate is over de wijze van onderzoek doen tamelijk beknopt, maar noemt wel expliciet de namen Broca, Topinard en Bastian.

Bij het physisch-anthropologisch onderzoek volg ik de Fransche methode van wijlen Broca, gewijzigd door Topinard. Bij het verzamelen van ethnographisch materiaal volg ik voor een goed deel de schriftelijke instructies van prof. Bastian te Berlijn, die mij zeer tot deze reis opwekte en aan mijn plan den doorslag gaf.⁷⁷

Hoewel Ten Kate dit niet specifiek noemde in zijn onderzoeksplan, was hij voornemens zijn vondsten dan ook toe te zenden aan te instituties waaraan Topinard en Bastian verbonden waren. Toen Serrurier hoorde dat zijn enige kans om schedels en ethnografica uit Noord-Amerika te verkrijgen aan hem voorbij leek te gaan, besloot hij in actie te komen. Hij schreef Ten Kate, die zich op dat moment voorbereidde op zijn reis in Parijs, 'dat hij begrijpt dat zijn Berlijnsche collega geen gelegenheid verspilt om zijn verzameling uit te breiden', maar dat Ten Kate Nederland in dit geval toch voorrang zou

⁷⁶ Nationaal Archief, Den Haag, Museum voor Volkenkunde te Leiden, nummer toegang 3.12.16, inventarisnummer RV-CA1-189-461/468, bijlage verzonden brief van 29 september 1882, van Lindor Serrurier aan minister van Binnenlandse Zaken, bevat het onderzoeksplan van H.F.C ten Kate.

⁷⁷ NL-HaNA, Museum Volkenkunde Leiden, 3.12.16, inv.nr RV-CA1-189-461/468, bijlage verzonden brief van 29 september 1882, van Lindor Serrurier aan minister van Binnenlandse Zaken.

moeten geven.⁷⁸ Een interessante briefwisseling volgde, want Ten Kate schreef op zijn beurt dat etnografisch en archeologisch materiaal uit Amerika volgens hem beter op zijn plaats was in Berlijn en Parijs, omdat daar voldoende vergelijkingsmateriaal zou zijn, hetgeen tot de beste resultaten leidde in wetenschappelijk onderzoek. 'Ik verzamel werk voor de wetenschap, niet voor een land,' schreef Ten Kate. Hij voegde toe dat er wel een kleine kans bestond dat Leiden toch materiaal zou ontvangen, omdat de mogelijkheid bestond dat het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap wellicht een gedeelte van de reiskosten zou dragen. 'Maar hoe het ook zij, en 't moge wellicht weinig vaderlandslievend klinken, ik kan de twee plaatsen waar ik zo lange tijd hulp en vriendelijkheid bij mijn studies ondervond, niet buiten sluiten', aldus Ten Kate.⁷⁹ De brieven bevatten dus informatie over de machtsverhoudingen tussen de verschillende kenniscentra in Europa. Parijs en Berlijn hadden duidelijk een hogere status op het gebied van antropologie dan Leiden. Hieruit blijkt dus dat wetenschap absoluut niet 'plaatsloos' was.⁸⁰ Voor Ten Kate was de aanwezigheid van expertise en vergelijkingsmateriaal het belangrijkste. In deze houding schuilde juist het ideaal van een zekere 'plaatsloosheid', dat paste bij de internationale wetenschappelijke gemeenschap waar hij gedurende zijn studieperiode toe ging behoren. Onderzoek werd gedaan in dienst van de wetenschap, ongeacht of dit nu Duitse, Franse of Nederlandse wetenschap was. Voor nationalisme was in dit kosmopolitische wetenschappelijke gedachtegoed geen ruimte. In de naam der wetenschap diende je je in dat opzicht belangeloos op te stellen.⁸¹

Serrurier liet het er niet bij zitten en schreef een lange brief terug waarin hij begrip toonde voor de verplichtingen die Ten Kate had aan Berlijn en Parijs. 'Het eenige wat ik verlang is, dat het Rijks Ethnographisch Museum niet achterblijft bij deze inrichtingen,' schreef Serrurier. Hij vervolgde dat Nederland verder geen Amerikanisten had en dat ook Ten Kate immers zijn kundigheid in het buitenland had moeten opdoen. Serrurier wilde Ten Kate koste wat het kost overhalen, zo blijkt uit zijn brief:

⁷⁸ NL-HaNA, Museum Volkenkunde Leiden, 3.12.16, inv.nr RV-CA1-189-163/165, verzonden brief van 2 juni 1882, Lindor Serrurier aan Herman ten Kate.

⁷⁹ NL-HaNA, Museum Volkenkunde Leiden, 3.12.16, inv.nr RV-CA1-7-109/111, ingekomen brief van 9 juni 1882, Herman ten Kate aan Lindor Serrurier.

⁸⁰ David N. Livingstone en Charles W.J. Withers (red.), *Geographies of Nineteenth-Century Science* (Chicago/Londen 2011) 1.

⁸¹ Penny, *Objects of Culture*, 15.

Zou het voor U, als den eenigen Nederlandschen anthropoloog niet een schoone taak zijn, de vorming van een anthropologisch museum in Nederland tot een voorwerp Uwe bijzondere zorg te maken? Zou het U niet een voldoening zijn, indien daardoor kon worden teweeggebracht dat meerdere landgenoten Uw voorbeeld volgden en zich op deze wetenschap gingen toeleggen? Gij verzamelt voor de wetenschap, niet voor een land, (...) maar Gij zult het mij toegeven dat het juist in het belang der wetenschap is indien er in Europa niet drie of vier, maar meerdere centra zijn waar de beoefening der wetenschap uit gaat. Leiden moet een der centra zijn, en is dat op ander gebied dan dat van anthropologie en ethnologie ook steeds geweest.⁸²

Het bovenstaande betoog, evenals de belofte van Serrurier om Ten Kate te hulp te schieten bij het verkrijgen van subsidies, lijkt weldegelijk effect gehad te hebben. Ten Kate antwoordde dat hij het 'Nederlandsch Museum den voorrang zal geven' en hij zou dit ook aan Bastian schrijven. De schedels, die al lastig te verkrijgen waren, zou hij desalniettemin voornamelijk naar Frankrijk moeten sturen. Ten Kate noemde echter nog wel het belang van financiële middelen. 'Zou er materiele ondersteuning bijkomen, zou mij zulks dubbel aangenaam zijn,' schreef hij.⁸³ Serrurier gaf meteen gehoor aan deze vraag en schreef een brief aan 'de heren Curatoren der Rijks Universiteit Leiden' om geld beschikbaar te stellen aan Ten Kate voor het aankopen van etnografica. Hij betoogde dat het een unieke kans betrof 'het Museum gaandeweg zooveel mogelijk te completeren, opdat geen volk van eenige betekenis daarin ontbreken.'⁸⁴ Serrurier bleek behoorlijk succesvol in het verkrijgen van subsidies. Naast de subsidie van vijfhonderd gulden van het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, kreeg Ten Kate tijdens zijn reis nog beschikking over een subsidie van het ministerie van Binnenlandse Zaken van duizend gulden en een subsidie van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen van vijfhonderd gulden.⁸⁵ Deze subsidieverstrekkingen bepaalden in grote mate het verloop van de reis van Ten Kate. Zijn budget bepaalde natuurlijk de tijdsduur van de

⁸² NL-HaNA, Museum Volkenkunde Leiden, 3.12.16, inv.nr RV-CA1-189-196/199, uitgaande brief nummer 112 van 15 juni 1882, Lindor Serrurier aan Herman ten Kate.

⁸³ NL-HaNA, Museum Volkenkunde Leiden, 3.12.16, inv.nr RV-CA1-7-123/125, ingekomen brief van 20 juni 1882, Herman ten Kate aan Lindor Serrurier.

⁸⁴ NL-HaNA, Museum Volkenkunde Leiden, 3.12.16, inv.nr RV-CA1-189-413/414, verzonden brief nummer 233 van 18 september 1882, Lindor Serrurier aan de heren curatoren der Rijks Universiteit Leiden.

⁸⁵ NL-HaNA, Museum Volkenkunde Leiden, 3.12.16, inv.nr RV-CA1-7-521 (ingekomen brief van 3 januari 1883, met daarin bevestiging subsidie Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen) en RV-CA1-8-61 (ingekomen brief van 29 januari 1883, met daarin bevestiging subsidie ministerie van Binnenlandse Zaken).

reis en het aantal stammen dat hij kon bezoeken, maar ook het soort onderzoek dat Ten Kate deed en de aankopen die hij zou doen. Serrurier had immers een duidelijk doel, niet achteropraken bij zijn internationale collega's. Zo bepaalden ook de financiële middelen 'waarom wetenschap plaatsvindt op een specifieke plaats en daarmee dus niet ergens anders'.⁸⁶

Uit de uitvoerige briefwisseling tussen Ten Kate en Serrurier kunnen we opmaken dat al voordat de reis zelf zou aanvangen een aantal belangrijke afwegingen en afspraken werd gemaakt. Deze waren enerzijds gebaseerd op grootschalige, bredere ontwikkelingen binnen de wetenschap in Europa, maar werden anderzijds sterk beïnvloed door praktische overwegingen, emotie en loyaliteitsgevoelens naar een goede vriend. De briefwisseling laat daarmee bij uitstek zien hoe de constructie van kennis uiteindelijk een veelzijdige aangelegenheid is.

De kennisidealen van het 'pré-terrein'

Zelden vertrok een reiziger zóó toegerust als deze. Onder leiding van Paul Broca bestudeerde hij te Parijs de anthropologie en verdiepte zich daar in de photographie, de anthropometrie en alles wat den explorateur op zijn tochten kan tegenkomen. Professor Bastian te Berlijn gaf hem onderricht in de ethnologie, en uit de rijke ervaring op zijne vele reizen in alle werelddelen opgedaan, stelde hem op de hoogte van alles wat de verzamelaar van ethnologische gegevens noodig heeft te weten.⁸⁷

Zoals te lezen in deze brief geschreven door Serrurier, had Ten Kate voordat hij op reis ging al een behoorlijke opleiding achter de rug waarbij hij vaak in het gezelschap verkeerde van gerenommeerde wetenschappers. Alles wat hij van hen leerde vormde een belangrijk uitgangspunt voor de reis die hij daarna zou maken. Hoe was al wat voorafging aan Ten Kate's bijzondere reis van invloed op de kennis die deze reis zou opleveren?

De context van deze fase, ofwel het 'pré-terrein', bestond uit een wisselwerking tussen een specifiek academisch milieu, waarin wetenschappelijke disciplines volop in

⁸⁶ Livingstone en Withers (red.), *Geographies of Nineteenth-Century Science*, 2.

⁸⁷ NL-HaNA, Museum Volkenkunde Leiden, 3.12.16, inv.nr RV-CA1-190-80b/86, uitgaande brief van 26 januari 1883, Lindor Serrurier aan de directeuren der Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem.

ontwikkeling waren, en de machtsverhoudingen tussen verschillende kenniscentra. Ook de meer praktische omstandigheden, zoals de financiering, speelden een belangrijke rol. Bovenal was de waarde die werd toegekend aan de positivistische wetenschap van grote invloed op de kennis die de reis zou opleveren. Ten Kate maakte deel uit van een internationale wetenschappelijke gemeenschap waarin belangeloos kennis verzamelen in naam van de wetenschap het grootste goed was. Hij bevond zich bovendien in een kenniscultuur waarin een duidelijke hiërarchie bestond die bepaalde wat deze kennis moest inhouden. Wetenschappelijke kennis was vanzelfsprekend de meest betekenisvolle kennis, maar ook hierbinnen werd een onderscheid gemaakt tussen wat empirisch en kwantitatief aantoonbaar was en daarmee betrouwbaarder zou zijn en hetgeen waarover slechts te speculeren viel. Het zogezegd complexe 'pré-terrein' bepaalde zo grotendeels welke soort kennis Ten Kate wilde vinden op zijn onderzoeksreis. Eenmaal op reis zou echter blijken dat wetenschappelijk onderzoek aan de hand van dit positivistische kennisideaal niet zomaar te realiseren was.

‘Datgene beschrijven wat ik uit eigen beschouwing leerde kennen’

Antropologische kennis in de praktijk

The whole of that wilderness, in which the latter incidents of the legend occurred, is nearly a wilderness still, though the red man has entirely deserted this part of the state. Of all the tribes named in these pages, there exist only a few half-civilized beings of the Oneidas, on the reservations of their people in New York. The rest have disappeared, either from the regions in which their fathers dwelt, or altogether from the earth.⁸⁸

- James Fenimore Cooper, 1826

Bovenstaande passage uit het boek *The Last of the Mohicans*, geschreven door James Fenimore Cooper, een schrijver van wie Ten Kate tijdens zijn jeugd ook graag boeken las, laat nog een andere belangrijke motivatie zien voor Ten Kate's onderzoeksreis naar Amerika. Hij schreef in *Reizen en Onderzoekingen*: 'Binnen weinig tijds zal het onder de meesten dier stammen onmogelijk zijn ethnologische studiën te maken of ethnographica te verzamelen. Zoo ergens het onderzoek spoed vordert, dan is het in Noord-Amerika.'⁸⁹ Er was dus haast bij het maken van zijn onderzoeksreis.

Ten Kate was niet de enige die een spoedige ondergang van het Indiaanse ras vreesde. Het zogenaamde 'vanishing-race'-gedachtegoed was zeer wijdverbreid in de negentiende eeuw, zowel in de wetenschappelijke als populaire cultuur.⁹⁰ Dit leidde ook binnen de opkomende discipline van de antropologie tot ingrijpende ontwikkelingen. Antropologen zagen het als hun taak de snel verdwijnende cultuur te onderzoeken en vast te leggen. Deze 'urgent anthropology' was van grote invloed op de opkomst en ontwikkeling van het antropologisch veldwerk.⁹¹ Ten Kate's reis kan gezien worden als een typisch voorbeeld hiervan. Tegelijkertijd maakte Ten Kate nog deel uit van een pioniersgeneratie, waarbij nog weinig aandacht bestond voor de methodologie achter

⁸⁸ James Fenimore Cooper, *The Last of the Mohicans: A Narrative of 1757* (New York 1826) 9.

⁸⁹ H.F.C. ten Kate Jr., *Reizen en Onderzoekingen in Noord-Amerika* (Leiden 1885) 434.

⁹⁰ Voor de diversiteit binnen het 'the vanishing race'-gedachtegoed zie: Daniel Francis, *The Imaginary Indian: The Image of the Indian in Canadian Culture*, Second Edition (Vancouver 2011) hoofdstuk 1 'Taking the Image', 27-75 en Patrick Brantlinger, *Dark Vanishings: Discourse on the Extinction of Primitive Races, 1800-1930* (Ithaca/Londen 2003) hoofdstuk 3 'Vanishing Americans', 45-67.

⁹¹ Thomas Hylland Eriksen en Finn Sivert Nielsen, *A History of Anthropology*, Second Edition (New York 2013) 23.

deze complexe variant van wetenschappelijke observatie. Ten Kate behoorde tot wat George W. Stocking de 'intermediate generation' noemt. Daadwerkelijke professionalisering van antropologisch veldwerk werd pas zichtbaar in de jaren '20 van de volgende eeuw.⁹²

Ten Kate verrichte zijn onderzoek dus in een interessante periode. Dit hoofdstuk gaat over deze bewogen periode in de (Amerikaanse) antropologische geschiedenis, waarin men ervan uit ging dat het Indiaanse ras gedoemd was te verdwijnen. De antropologie, als discipline in ontwikkeling, reageerde hier vervolgens op. Tegelijkertijd maakte de reis van Ten Kate duidelijk dat antropologische kennis verzamelen 'in het veld' geen vanzelfsprekend proces was waarbij alles naar verwachting verliep. Observaties botsten vaak met wat van tevoren verwacht werd en op voorhand bedachte onderzoeksmethodes en strategieën leverden niet altijd de gewenste resultaten op. Op welke manier botsten bevindingen soms met verwachtingspatronen? En hoe kwam dit? Typisch negentiende-eeuwse wetenschappelijke idealen, zoals het streven naar objectiviteit, maar ook de onvrede die hierdoor ontstond, bieden een verklaring voor deze kloof tussen observatie en resultaat in de pioniersfase van het antropologisch veldwerk. Wat is de betekenis van kennis die zo ver van huis 'in het veld' werd geconstrueerd?

Op reis

Op 21 november 1882 arriveerde Ten Kate in New York. Voordat hij met zijn reis door delen van Mexico en de Verenigde Staten begon, bezocht hij een aantal gouvernementele instanties waar hij werd voorgesteld aan prominente Amerikaanse wetenschappers als Major John Wesley Powell, de directeur van het in 1879 opgerichte Bureau of American Ethnology. Hij ontving hier onder andere aanbevelingsbrieven die hem later zouden helpen steun te verkrijgen van de *Indian agents* op de reservaten. Bovendien werd Ten Kate er voorzien van de meest recente kaarten van de regio's die hij zou bezoeken.⁹³

Ten Kate reisde in een behoorlijk tempo. Zijn reis moet vooral gezien worden als een oriëntatiereis, waarin hij in een korte tijd zoveel mogelijke plekken wilde bezoeken. Hij begon zijn reis in het reservaat van de Irokezen bij New York, maar was rond de

⁹² James Clifford, 'On Ethnographic Authority', *Representations* 2 (1983), 118-146, aldaar 122.

⁹³ Pieter Hovens, *American Indian Material Culture: The Ten Kate Collection 1882-1888* (Leiden 2010) 4.

kerstdagen al in El Paso aan de Mexicaanse grens. In januari 1883 reisde hij richting het gebied rondom Tucson waar hij de Pápagos bezocht. Vervolgens bracht hij enkele maanden door in het noordwesten van Mexico en Beneden Californië. In april stak hij weer de grens over naar de Verenigde Staten, waar hij in de buurt van Las Vegas en de Coloradorivier onder meer verbleef bij de Mohaves. In het zuiden van Arizona bracht hij vervolgens zo'n twee weken door bij de Apaches. Tegen het einde van juni arriveerde Ten Kate in de Rio Grande vallei waar hij voor het eerst kennismaakte met Frank Hamilton Cushing. Ze bezochten daar samen de Pueblos. Met Dr. Washington Matthews maakte hij nog een veldtrip naar het Navajoreservaat. Ten Kate reisde vervolgens naar de Zuni Indianen waar hij Cushing weer ontmoette. Hij verbleef hier een week en trok vervolgens verder naar Colorado, waar hij de Utes bestudeerde. In het *Indian Territory* (hedendaags Oklahoma) bezocht hij onder andere de Comanches, Kiowas en Cheyennes en later ook de al meer geassimileerde Cherokees, Choctaws en Creeks.⁹⁴ Tijdens zijn ambitieuze reis beklagde Ten Kate zich meermaals over het tijd- (en geld)gebrek. Hierdoor kon hij niet altijd de informatie verkrijgen waarop hij gehoopt had.

Omtrent de godsdienstige begrippen der Apaches kon ik niets met zekerheid te weten komen; daartoe zouden jaren noodig zijn geweest, waarin ik hun taal had moeten leren en hun vertrouwen had moeten winnen. (...) Ga vragen aan een volk, dat u niet kent en u wantrouwt, en waar ge slechts korten tijd vertoeft, wat ze gelooven en waarom ze dit of dat doen! Het is onmogelijk iets uit hen te krijgen, dat ge als zeker kunt aannemen.⁹⁵

Ten Kate arriveerde op 16 december 1883 weer in Nederland. Hij hoopte spoedig te kunnen terugkeren voor een uitgebreider onderzoek. Het zou hem echter nooit lukken en vaste aanstelling te krijgen bij een Amerikaans wetenschappelijk instituut, hoe vaak hij dit ook probeerde.

Het positivistische objectiviteitsideaal

De bevindingen die Ten Kate tijdens zijn reis deed, weken in de praktijk nogal eens af van wat hij op voorhand verwachtte. Bovendien verliep het onderzoek doen vaak anders dan gedacht. Het streven naar objectiviteit, zoals hem tijdens zijn studie was bijgebracht,

⁹⁴ Uit Hovens, *American Indian Material Culture: The Ten Kate Collection 1882-1888* (Leiden 2010) 4-5 en samengevat uit Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*.

⁹⁵ Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*, 197.

moest door Ten Kate gedurende zijn reis steeds vaker worden losgelaten. Gedurende zijn academische ontwikkeling was de positivistische, natuurhistorische wetenschapstraditie van grote invloed geweest. Vanwege de drang tot kwantificatie en classificatie werd de fysische antropologie daarom gezien als de meest wetenschappelijke tak van de discipline. Observeren, maar vooral heel veel meten, behoorde tot de kern van het onderzoek doen en juist daarom sloot de fysische antropologie zeer goed aan op het negentiende-eeuwse positivistische objectiviteitsideaal. Objectiviteit werd halverwege de negentiende eeuw niet alleen de wetenschappelijke norm, maar werd bovendien zichtbaar in een verscheidenheid aan wetenschappelijke praktijken.⁹⁶ Vanwege de angst voor het subjectieve zelf, dat altijd neigde naar idealiseren, selecteren en perfectioneren, was het nieuwe kennisideaal gebaseerd op zo min mogelijk menselijke interventie.⁹⁷ Dit is waarom Broca en Topinard het ontwikkelen van gestandaardiseerde antropometrische meetinstrumenten een van de belangrijkste zaken binnen de fysische antropologie vonden. Verfijnde instrumenten zouden het onderzoek immers beschermen tegen de subjectiviteit van de wetenschapper. Zo werd ‘mechanische objectiviteit’ het nieuwe ideaal. ‘Objectivity is blind sight, seeing without inference, interpretation or intelligence,’ stellen Lorraine Daston en Peter Galison.⁹⁸

Het objectiviteitsideaal bleek echter niet lang houdbaar. Invloeden van buitenaf of toevalligheden waren meestal moeilijk te vermijden. Vanaf het begin van de twintigste eeuw werd daarom het beoordelingsvermogen van de wetenschapper steeds belangrijker. Het ‘getrainde oog’ van de wetenschapper kon zo weer samenbrengen wat door radicaal nominalisme uit elkaar was getrokken.⁹⁹ De mechanische objectiviteit had het empirisme in gevaar gebracht. Onnodig, zo vonden wetenschappers, accuraatheid hoefde helemaal niet te worden opgeofferd voor objectiviteit.¹⁰⁰ Wetenschap moest in plaats daarvan gezien worden als een holistisch proces, waarbij beoordeeld werd aan de hand van de algemene verschijning van het onderzoeksobject.¹⁰¹ Daston en Galison noemen dit het ‘getrainde beoordelingsvermogen’, een hernieuwd vertrouwen in de intuïtie en het interpretatievermogen van de wetenschapper. Dit concept komt overeen

⁹⁶ Lorraine Daston en Peter Galison, *Objectivity*, Paperback Edition (New York 2010) 27.

⁹⁷ Daston en Galison, *Objectivity*, 34 en 43.

⁹⁸ Ibidem, 17.

⁹⁹ Ibidem, 317.

¹⁰⁰ Ibidem, 324.

¹⁰¹ Ibidem, 335.

met de 'intuïtieve blik' van artsen, die rond de eeuwwisseling in zwang raakte, waarbij de arts de essentie van de mens op holistische wijze kon vatten.¹⁰² Historicus Michael Hau beschrijft hoe de toegenomen medische ontwikkelingen het geloof in de expertise van artsen hadden doen afnemen. De holistische kijk kwam dus voort uit een soort autoriteitscrisis. Met de 'intuïtieve blik', die hen onderscheidde als kundige vakmensen, konden artsen hun autoriteit behouden.¹⁰³ Eenzelfde soort holisme zien we terug bij het eerste antropologische veldwerk. Enerzijds werd de wetenschappelijke validiteit in acht genomen, maar anderzijds waren de resultaten ook gebaseerd op een unieke persoonlijke ervaring.¹⁰⁴ Intuïtie en eigen ervaring waren vaak leidend in negentiende-eeuws antropologisch veldwerk. Bovendien bestonden er nog weinig bruikbare wetenschappelijke methodes. De antropologie verkeerde in een overgangsfase tussen verschillende wetenschappelijke idealen. Het is precies deze overgangsfase waarin Ten Kate zijn onderzoeksreis maakte. Hierdoor moest hij steeds de afweging maken tussen het positivistische objectiviteitsideaal, waarbij meten centraal stond en het op expertise en ervaring gebaseerde oordeelsvermogen.

Van 'armchair anthropologists' naar 'the ethnographer's magic'

Door de onvrede die was ontstaan naar aanleiding van het amateuristische materiaal dat werd aangeleverd door missionarissen, bestuursambtenaren, handelaren en ontdekkingsreizigers, wilde de nieuwe generatie veldwerkers zich onderscheiden van deze eerdere 'men on the spot'.¹⁰⁵ Het aangeleverde materiaal van de amateurs werd onvoldoende wetenschappelijk bevonden en vaak werd getwijfeld aan de objectiviteit van deze niet-wetenschappers.¹⁰⁶ Vernieuwing was volgens de eerste generatie antropologen die het veld in trokken dus noodzakelijk. Hun onderzoeksstijl verschilde dan ook van die van hun 'amateuristische' voorgangers. Een coherente op participatie en observatie gebaseerde methode ontstond echter pas vanaf de jaren '20 van de twintigste eeuw. Hoe zag het experimentele veldwerk van deze 'intermediate generation', waar ook Ten Kate toe behoorde, in Amerika eruit?

¹⁰² Michael Hau, 'The Holistic Gaze in German Medicine, 1890-1930', *Bulletin of the History of Medicine* 74 (2000) 3, 495-524, aldaar 495.

¹⁰³ Hau, 'The Holistic Gaze', 497.

¹⁰⁴ Clifford, 'On Ethnographic Authority', 121.

¹⁰⁵ Ibidem, 122.

¹⁰⁶ Ibidem.

Halverwege de negentiende eeuw ontstond in de Verenigde Staten het idee dat de studie naar de inheemse gemeenschappen het nationaal belang diende. De Indianen maakten immers deel uit van hun eigen verleden en kennis over hen zou tot het efficiënter besturen van de huidige samenleving leiden. Kennis over de Indianen zou bovendien ingezet kunnen worden om hen beschaving bij te brengen. Dit zou voordelig zijn voor alle betrokken partijen, want alleen door assimilatie zou het 'Indiaanse ras' volgens velen nog een kans hebben te overleven. Antropologisch veldwerk werd zo gepresenteerd als morele plicht.¹⁰⁷ De Amerikaanse etnoloog Lewis Henry Morgan kan gezien worden als de eerste antropologische veldwerker in de Verenigde Staten, omdat hij gedurende de jaren 1840 een langere periode samenleefde met de Irokezen en actief deelnam in hun cultuur.¹⁰⁸ Tot 1880 was het uitzonderlijk dat antropologen zelf langdurig veldonderzoek deden. Morgan, maar ook Adolf Bastian, zijn prominente uitzonderingen.¹⁰⁹

Een combinatie van praktische, wetenschappelijke en morele argumenten leidde in 1879 tot de oprichting van het Bureau of American Ethnology (BAE), een onderzoeksinstituut dat het antropologisch onderzoek in de Verenigde Staten op een efficiënte wijze wilde organiseren.¹¹⁰ Een belangrijke figuur, verbonden aan deze instelling, was Frank Hamilton Cushing. Hij wordt vaak gezien als de pionier van de participerende observatie, een methode waarbij de onderzoeker voor een langere periode op één plek verblijft en zoveel mogelijk deelneemt aan de plaatselijke gebruiken en tradities.¹¹¹ Cushing leefde vanaf 1879 jaren samen met de Zuni Indianen. Zijn werk werd oor zijn intuïtieve en zeer persoonlijk omgang met de Zuni echter nauwelijks wetenschappelijk bevonden.¹¹² Cushing maakte het liefst gebruik van een combinatie van linguïstiek, dagelijkse observaties en intuïtie. Zijn onderzoek paste volgens hem niet in de wetenschappelijke categorieën die werden voorgeschreven door het westen. De voorschriften van het BAE maakten hem dan ook nogal ongeduldig en hij vond dat hij

¹⁰⁷ Curtis Hinsley, 'Ethnographic Charisma and Scientific Routine: Cushing and Fewkes in the American Southwest, 1879-1893', in: George W. Stocking (red.), *Observers Observed. Essays on Ethnographic Fieldwork* (Winconsin 1984) 54.

¹⁰⁸ Eriksen en Nielsen, *A History of Anthropology*, 23.

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ Hinsley, 'Ethnographic Charisma and Scientific Routine', 54.

¹¹¹ Zie: Hinsley, 'Ethnographic Charisma and Scientific Routine', 56 en Clifford, 'On Ethnographic Authority', 123.

¹¹² Clifford, 'On Ethnographic Authority', 123.

niet voldoende vrijheid kreeg om te beschrijven hoe hij het beleefde.¹¹³ Cushing's "methode" paste helaas niet binnen een tijdperk waarin juist wetenschappelijke verificatie en analytisch redeneren als kenwaarden van het onderzoek doen werden gezien.¹¹⁴ 'Cushing was brilliant, but undisciplined,' constateert antropoloog Curtis Hinsley. Daarmee vertegenwoordigde Cushing goed het probleem van de antropologie van zijn generatie waarbinnen nog onvoldoende eigen wetenschappelijk discours en methode was ontwikkeld.¹¹⁵

Ten Kate, toen zelf nog onbekend met het doen van langdurig veldwerk op één plek, ontmoette de excentrieke Cushing tijdens zijn onderzoeksreis. Ten tijde van Ten Kate's bezoek verkeerde Cushing al ruim vier jaar onder de Zuni Indianen. Ten Kate sprak vol lof over Cushing, ook wel Ténatsali (de Medicijnbloem), de naam die hij kreeg van de Zuni. De kritiek die Cushing te verduren kreeg, was volgens hem dan ook onterecht.

"Bij die bekendheid kwam aan den eenen kant ongeloof en bittere spot van het publiek, dat zelf steeds op *humbug* bedacht, in den jongen ethnoloog niets zag dan een grappenmaker, die den spot dreef met de lichtgeloovigheid van het publiek; aan den anderen kant minachting voor den blanke, die zich vernederd had met Indianen te leven. (...) Zelfs vakgenooten te Washington lieten hem niet met rust; aan de eene zijde was het wantrouwen in het werk van den jongen ethnoloog, aan de andere zijde afgunst over den rijken schat van kennis, dien bij aan het licht bracht."¹¹⁶

Ten Kate, die het tijdens zijn onderzoeksreis vaak betreurde dat hij zo weinig tijd had, koesterde een diepe bewondering voor Cushing, 'die alleen ter wille van de wetenschap leed'. Hij concludeerde 'dat zijn wijze om de ethnologie van een volk te bestudeeren de eenige ware is.'¹¹⁷

De strijd tussen intuïtie en gedisciplineerde kennis werd allesbepalend voor de volgende generatie antropologen. De Amerikaanse antropoloog Franz Boas combineerde beide in zijn veldwerk.¹¹⁸ In de laatste jaren voor de eeuwwisseling, maar

¹¹³ Hinsley, 'Ethnographic Charisma and Scientific Routine', 60.

¹¹⁴ Ibidem, 66.

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*, 282.

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ Hinsley, 'Ethnographic Charisma and Scientific Routine', 68.

vooral tijdens de eerste decennia van de twintigste eeuw werd het zorgvuldig verzamelen van antropologische data steeds belangrijker.¹¹⁹ Boas werkte daarom als een van de eersten aan een efficiënte methode voor antropologisch veldwerk. Hij introduceerde de 'four-field approach', waarbij de antropologie werd opgedeeld in linguïstiek, fysische antropologie, archeologie en culturele antropologie. Samenwerking tussen gespecialiseerde teams zou veel betere en meer bruikbare informatie opleveren.¹²⁰ Boas werd zo een van de belangrijke grondleggers van wat we nu 'moderne antropologie' noemen. Een andere belangrijke grondlegger was Bronislaw Malinowski. Hij werd na de publicatie van *Argonauts of the Western Pacific* in 1922 de meest invloedrijke antropoloog op het gebied van veldwerk. Boas en Malinowski (vaak aangevuld met Radcliffe-Brown) maakten van de antropologie een holistisch discipline, met aandacht voor de wetenschappelijke validiteit en methodologie.¹²¹ Vooral Malinowski ging uiteindelijk de geschiedenis in als de theoretisch vormgever van de antropologische veldwerktraditie.¹²² Van een concrete methode was echter nauwelijks sprake. Margaret Mead, een van Malinowski's leerlingen schreef ooit:

There was, in fact, no *how* in our education. What we learned was *what* to look for. (...) How anyone knows who is anybody's mother's brother, only God and Malinowski know.¹²³

Desalniettemin wist Malinowski zich te presenteren als 'de woordvoerder van een methodologische revolutie'.¹²⁴ Hij gaf toe dat er een gat bestond tussen de specifieke methodologische voorschriften van het veldwerk en de maar vaag gedefinieerde doelen van etnografische kennis, maar dit moest de antropoloog opvullen met wat hij zelf noemde 'the ethnographer's magic'.¹²⁵ Het veldwerk werd zo een bijna mythische

¹¹⁹ Eriksen en Nielsen, *A History of Anthropology*, 43.

¹²⁰ Ibidem, 58.

¹²¹ Ibidem, 51.

¹²² Hoewel hij niet de eerste was, wordt hij toch vaak zo gepresenteerd. Op deze 'mythe van Malinowski' is in recentere literatuur veel debat ontstaan. Zie bijvoorbeeld: Eriksen en Nielsen, *A History of Anthropology*, 52 ; Peter Kloos, *Culturele Antropologie. Een Inleiding*, 6^e herziene druk (Assen 1995) 169 ; George W. Stocking Jr., 'The Ethnographer's Magic: Fieldwork in British Anthropology from Tylor to Malinowski', in: George W. Stocking (red.), *Observers Observed. Essays on Ethnographic Fieldwork* (Winconsin 1984) 111 en Henrika Kuklick, 'Introduction', in: Henrika Kuklick (red.), *A New History of Anthropology* (Malden/Oxford/Victoria 2008) 8.

¹²³ Kloos, *Culturele Antropologie*, 169.

¹²⁴ Stocking, 'The Ethnographer's Magic', 111.

¹²⁵ Ibidem, 112.

aangelegenheid, waarbij de ervaringen in de praktijk vaak verschilden van op voorhand bepaalde ideeën.¹²⁶ Malinowski's methode berustte dus grotendeels op het hierboven genoemde 'getrainde beoordelingsvermogen'.

Het is belangrijk op te merken dat de ontwikkeling van het antropologisch veldwerk in de antropologische geschiedschrijving vaak op een bijna teleologische wijze wordt voorgesteld. Malinowski symboliseert hierin meestal een soort volmaakte voltooiing van de daaraan voorafgaande periode van amateuristisch werkwijzen. Een dergelijke wijze van argumentatie zien we bijvoorbeeld terug in het werk van Hinsley die Cushing's werkwijze toetst aan de methodologische standaard van na zijn tijd. Historica Henrika Kuklick probeert deze 'veldwerklegende' te demythologiseren. Veldwerk is volgens haar vooral een praktijk die altijd gesitueerd is een specifieke context.¹²⁷ De historische context en de daarbij horende omstandigheden waren allesbepalend voor de onderzoekswijze van de veldwerker, zo blijkt ook uit Ten Kate's reis.

Ten Kate maakte Malinowski's "revolutie" nauwelijks meer mee. Hij was grotendeels afhankelijk van de ervaringen van anderen in een periode die de overgang illustreert van het streven naar (mechanische) objectiviteit naar een hernieuwd vertrouwen in het interpretatievermogen van de wetenschapper. Tijdens zijn onderzoeksreis is de worsteling tussen de strikte, positivistische conventies die horen bij de fysische antropologie en Ten Kate's intuïtieve impressies goed zichtbaar. Antropologisch veldwerk bleek op verschillende vlakken namelijk vaak complexer dan gedacht.

Metten is weten?

De vrouw van Don Juan kende een weinig Pápago en wist het, na lang praten, zoover te brengen, dat de oude Luz mij wilde toestaan een omtrek van haar hand en voet te nemen. Voor het blinkende instrument waarmede ik haar hoofd wilde meten, toonde ze een soort angst, en zij was niet te bewegen haar hoofddoek af te doen. Dienzelfde middag bij den maaltijd kon ik mijn kennis verrijken doordat ik na veel moeite de hoofden van twee schuchtere jonge meisjes mat, en eenige andere waarnemingen kon doen. Ze wilden er echter niet in toestemmen vóór ik eerst dezelfde manipulaties bij de vrouw van Don Juan

¹²⁶ Clifford, 'On Ethnographic Authority', 119.

¹²⁷ Kuklick, 'Introduction', 8.

had verricht. Toen ik gereed was, staarden ze mij met een soort van schuwe verwondering aan en barstten ten slotte in een zenuwachtig lachen uit.¹²⁸

Uit het bovenstaande citaat blijkt dat het doen van antropometrisch onderzoek vaak geen eenvoudige aangelegenheid was, omdat maar weinigen bereid waren zich zomaar vrijwillig te laten opmeten. Hiervoor bestonden tal van redenen, zoals angst en schaamte, maar vaak vonden Indiaanse stammen het ook gewoon een onnodige en onzinnige aangelegenheid. Een Ute-krijger sprak tot Ten Kate dat het 'geheel onnoodig was mensen te willen meten, daar deze, zoowel als alle dieren des velds, en alle planten vaste verhoudingen en afmetingen hadden'.¹²⁹ Het was duidelijk dat Ten Kate's westerse wetenschappelijke wereldbeeld doorgaans verschilde van dat van de Indiaanse natuervolken. Het hielp Ten Kate in veel gevallen dat hij ook arts was. Als de Indianen hoorden dat hij medicijnman was, lieten ze zich soms juist gewillig onderzoeken.¹³⁰ In de meeste gevallen was het echter noodzakelijk om met sigaretten of een geldelijke beloning te komen. Sommige metingen werden daardoor nogal prijzige aangelegenheden. Over het meten bij de Mohaves schreef Ten Kate:

Die ochtend kwam mij duur te staan, want behalve dat ik aan de opperhoofden en den tolk 2 tot 3 dollars betaalde, kreeg iedere Indiaan, die zich had laten meten, een kwart dollar, en daarmee was ik 12 dollars (ongev. f30) kwijt.¹³¹

Ten Kate gaf toe dat hij bovendien sterk afhankelijk was van de juiste contacten tijdens zijn reis.¹³² Veelal was Ten Kate voor het verrichten van metingen gebonden aan gidsen, wetenschappers ter plaatse of de *Indian agents* op reservaten. Daarnaast was hij afhankelijk van hen die de taal van de Indianen spraken en dienst konden doen als vertaler.¹³³ Hij verbleef overal maar kort en hoewel hij altijd zijn best deed zich in elke taal en cultuur te verdiepen, was het leren van talen in zo'n korte periode onmogelijk. Pas later, ten tijde van Malinowski, zou het gebruikelijker worden langer op een plek te verblijven en de taal van het te bestuderen volk te leren.

¹²⁸ Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*, 27.

¹²⁹ Ibidem, 318.

¹³⁰ Ibidem, 134 en 288.

¹³¹ Ibidem, 135.

¹³² Ibidem, 209.

¹³³ Ibidem, 111.

De daadwerkelijke resultaten van de metingen vielen in de praktijk vaak tegen. Ten Kate was nog maar net afgestudeerd toen hij vertrok naar Noord-Amerika. Zijn sterk op het positivisme gebaseerde opleiding, was ook van grote invloed geweest op de plannen en ambities van de jonge wetenschapper. Tijdens zijn studie had hij al vele schedelmetingen verricht en hij had tijdens zijn promotie betoogd hoe belangrijk het was over voldoende vergelijkingsmateriaal te beschikken.¹³⁴ In de praktijk leek hij echter nauwelijks aan zijn eigen geschetste ideaalbeeld te kunnen voldoen. Zoals opgemaakt kan worden uit wat Ten Kate schreef, waren er vaak maar weinig mensen bereid zich te laten meten. Bovendien was er nog nauwelijks een coherente methode die overall toepasbaar was en daardoor betrouwbare resultaten opleverde. Ook de door Broca en Topinard opgestelde richtlijnen bleken in de praktijk niet zo eenvoudig te gebruiken. Ten Kate beschreef bijvoorbeeld dat wanneer hij gebruik maakte van Broca's kleurenschaal voor huidskleurmetingen, verschillende ledematen vaak in verschillende categorieën vielen.¹³⁵ Bij het volgen van de richtlijnen was het inschattingvermogen van de antropoloog daarom altijd belangrijk. Ondanks het grote vertrouwen van fysische antropologen in allerlei innovatieve instrumenten, bleek het menselijk lichaam in de realiteit moeilijker te kwantificeren dan verwacht.¹³⁶ Met zo'n zeven meetinstrumenten en vier tekeninstrumenten verrichtten sommige antropologen wel 80 verschillende metingen per persoon.¹³⁷ Hoe deze metingen precies waren verricht was vaak onduidelijk en hoe de resultaten vervolgens geïnterpreteerd moesten worden al helemaal.¹³⁸ Het vele meten paste echter wel perfect in het toentertijd heersende positivistische kennisideaal. De instrumenten en overige apparatuur zorgden er immers voor dat de ruimte voor eigen interpretatie en speculatie tot het minimum beperkt werd, hetgeen de objectiviteit van het onderzoek ten goede zou komen.¹³⁹

Ook Ten Kate maakte gretig gebruik van de laatste technologische ontwikkelingen. Hij had Serrurier beloofd dat hij 'photographieën' zou krijgen 'zoveel gij wenscht' en had daarom de benodigdheden meegenomen om foto's te maken en te

¹³⁴ Pieter Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr. (1858-1931) en de Antropologie der Noord-Amerikaanse Indianen* (Meppel 1989) 40.

¹³⁵ Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*, 29.

¹³⁶ Fenneke Sysling, *Racial Science and Human Diversity in Colonial Indonesia* (Singapore 2016) 48.

¹³⁷ Sysling, *Racial Science and Human Diversity*, 49.

¹³⁸ *Ibidem*, 53.

¹³⁹ Daston en Galison, *Objectivity*, 123.

ontwikkelen.¹⁴⁰ De fotografie was gedurende de negentiende eeuw het embleem geworden van non-interventionistische objectiviteit, omdat de camera ogenschijnlijk alle *human agency* deed verdwijnen.¹⁴¹ In de periode dat Ten Kate zijn reis ondernam was de fotografie echter nog volop in ontwikkeling. Ten Kate behoorde evenals Franz Boas tot de eerste generatie antropologen die in de jaren '80 van de negentiende eeuw een fototoestel meenam tijdens het veldwerk.¹⁴² Gelukkig kon hij een klein deel van zijn reis gebruik maken van de diensten van een beroepsfotograaf die hij had ontmoet, maar dit werd hem al snel te duur.¹⁴³ Zelf maakte Ten Kate nog gebruik van het 'natte-plaat-procedé', dat hij in Parijs had geleerd. Dit werkte prima in een laboratorium, maar onderweg was het nauwelijks mogelijk de foto's goed te ontwikkelen. Bovendien was de uitrusting te zwaar en uiterst kwetsbaar.¹⁴⁴ Het fotograferen verliep dus niet geheel volgens plan:

Met de photographie ging het niet naar wensch. Hoewel ik het gebroken voetstuk zoo goed mogelijk trachtte te herstellen, miste de camera toch de noodige vastheid bij het poseeren, en al de clichés, die ik op dezen tocht vervaardigde, bleken te zijn mislukt.¹⁴⁵

Ten Kate besloot daarom al in een vroeg stadium van zijn reis van het fotograferen af te stappen.

Het was te Guaymas, dat ik er van afzag zelf het photographeeren voort te zetten. Een aantal mijner clichés toch waren in zoodanigen toestand, dat er aan het afdrukken van goede positieven niet te denken viel. Volgens Laurent waren mijn platen niet geschikt om op reis in deze streken te dienen. Velen waren beschadigd door het transport op muilezels over de ruwe paden, en vol kleine gaatjes door het overal tusschendingende fijne stof, van anderen liet de laag gelatine los bij het ontwikkelen, waarschijnlijk ten gevolge van de groote hitte.¹⁴⁶

¹⁴⁰ NL-HaNA, Museum Volkenkunde Leiden, 3.12.16, inv.nr RV-CA1-7-109/111, ingekomen brief van 9 juni 1882, Herman ten Kate aan Lindor Serrurier.

¹⁴¹ Daston en Galison, *Objectivity*, 187.

¹⁴² Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr.*, 70.

¹⁴³ Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*, 200.

¹⁴⁴ Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr.*, 70.

¹⁴⁵ Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*, 75.

¹⁴⁶ *Ibidem*, 97.

Voor de generatie antropologen waartoe Ten Kate behoorde, leverde het veldonderzoek vaak tegenstrijdige of teleurstellende resultaten op. Veelbelovende nieuwe apparatuur, zoals de fotocamera, was voor het veldwerk nog ongeschikt en de verrichte metingen waren vaak niet objectief door het geringe aantal en de moeizame medewerking van de te meten personen. Zo mat Ten Kate tijdens zijn onderzoeksreis acht Pápagos wier schedelindex hetzelfde gemiddelde had. Bij een tweede bezoek, een aantal jaar later, constateerde Ten Kate dat zich onder de Pápagos tóch verschillende schedelvormen bleken te bevinden.¹⁴⁷ Het meten leek dus een uiterst objectieve onderzoeksmethode, maar leidde vaak niet tot valide uitkomsten. Serrurier stelde daarom dat de metingen voornamelijk dienden om de indrukken van de antropoloog te onderbouwen. Het 'getrainde oog' van de onderzoeker bleef het belangrijkste, niet alles is immers uit te drukken in cijfers.¹⁴⁸

Het positivistische objectiviteitsideaal stond in de tijd van Ten Kate's onderzoeksreis nog hoog in het vaandel, waardoor veelvuldig gebruikt werd gemaakt van instrumenten en apparatuur die objectief onderzoek leken te garanderen. Toch waren er al scheurtjes ontstaan in dit ideaal, waardoor een soort 'terugval' plaatsvond op de meer beschrijvende methoden van voorheen.¹⁴⁹ Het is echter belangrijk dit niet als een daadwerkelijke terugval te zien. Veldwerk werd hierdoor juist steeds meer een holistisch proces met een belangrijke rol voor de expert die kon oordelen over wat hij waarnam. Dit is ook zichtbaar in de werkwijze van Ten Kate. Een aanzienlijk deel van zijn onderzoeksreis richtte Ten Kate zich op het beschrijven van wat hij uit 'eigen aanschouwing leerde kennen'.¹⁵⁰ In *Reizen en Onderzoekingen* besteedde hij de grootste zorg aan het zorgvuldig beschrijven van zijn waarnemingen die een goede impressie geven van zijn kennis en kundigheid. De beschrijvingen die Ten Kate gaf van elke Indianenstam die hij tegenkwam, bevatten altijd een combinatie van kundige observatie en een meer persoonlijke invalshoek. Bij het beschrijven van een Apache Indiaan wordt deze combinatie van kundigheid in het observeren en zijn persoonlijke ervaringen goed duidelijk.

¹⁴⁷ Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*, 28,

¹⁴⁸ Sysling, *Racial Science and Human Diversity*, 53.

¹⁴⁹ Fenneke Sysling, *De Onmeetbare Mens. Schedels, Ras en Wetenschap in Nederlands-Indië* (Nijmegen 2015) 50.

¹⁵⁰ Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*, 3.

Zijn trekken zijn regelmatig en de neus is, hoewel eenigszins plat, lichtgebogen; doch opvallend is de breedte der jukbogen en de kleinheid der donkere oogen. Wat al gedachten doorkruisen mijn brein bij het zien van den eersten Apache, een staaltje van dien stam, waarover ik als knaap zoo dikwijls gelezen heb.¹⁵¹

Ten Kate had de periode van het streven naar mechanische objectiviteit nog niet geheel achter zich gelaten, maar vanwege tegenvallende resultaten, analyseerde hij zijn onderzoeksobjecten ook steeds vaker aan de hand van een meer holistische kijk, ofwel het 'getrainde beoordelingsvermogen'. Het veldwerk vereiste klaarblijkelijk een hele andere aanpak van de wetenschapper dan welke hij gewend was van zijn werkzaamheden binnen de muren van universiteiten, bibliotheken en laboratoria. Juist de precieze beschrijvingen van alles wat Ten Kate tegenkwam, het noemen van de op het eerste gezicht weinig waardevolle details uit zijn omgeving en de subtiële analyses van het bredere geheel, rechtvaardigden de kennis die Ten Kate ver van het laboratorium creëerde. Meten alleen was niet voldoende, en dus slechts een onderdeel in het bredere proces van 'het maken van kennis.'

De betekenis van kennis in de praktijk

Wat betekende deze kennis die zo ver van huis werd geconstrueerd? Wat was de waarde van de resultaten die ter plaatse soms anders bleken dan wat van tevoren werd verwacht? Het ligt in het geval van antropologisch veldwerk nog meer voor de hand te stellen dat de plaats waar kennis werd geconstrueerd allesbepalend was. Een scala aan (vaak onvoorziene) factoren op de plaats van het antropologisch onderzoek was verantwoordelijk voor het soort kennis dat ontstond. Dit geldt des te meer voor de periode waarin Ten Kate zijn onderzoeksreis maakte. De zogenaamde overgangsfase van 'armchair anthropologist' naar 'the ethnographer's magic' waarin hij opereerde, kenmerkte zich door de zoektocht naar wat goede antropologische kennis precies was. Er werd, zo blijkt bijvoorbeeld uit reacties op het werk van Cushing, nog getwijfeld aan de wetenschappelijke status van deze antropologische kennis. Kennis 'maken' in het veld was een geheel andere wetenschappelijke praktijk, die niet voldeed aan de

¹⁵¹ Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*, 103.

conventies van bijvoorbeeld laboratoria.¹⁵² De ‘plaatsloze kennis’ die Ten Kate had meegenomen vanuit zijn positivistisch academische achtergrond bleek, eenmaal in confrontatie met de omstandigheden van ‘het veld’, nauwelijks bruikbaar. Indiaanse stammen werkten vaak niet mee, de realiteit kwam niet overeen met de op voorhand bedachte modellen (zoals Broca’s kleurenschaal) en de wilde natuur maakte het gebruik van mechanische apparatuur vaak onmogelijk.

Welke conventies wél golden bij het doen van antropologisch veldwerk bleef tamelijk onduidelijk. Dit kwam zowel door ontwikkelingen in de antropologie, maar ook door een overgangsfase in wetenschappelijke idealen, namelijk het afgenomen vertrouwen in (mechanische) objectiviteit en het hernieuwde vertrouwen in het interpretatievermogen van de wetenschapper. Ten Kate probeerde daarom enerzijds met de precisie van het meten en anderzijds op een ‘four-field approach’-achtige wijze, waarbij hij fysische antropologie, etnografie, archeologie en etnolinguïstiek combineerde, op holistische wijze zijn onderzoeksobject te benaderen.

De reis zou niet voor niets zijn. De urgentie van zijn onderzoek was immers hoog, benadrukte Ten Kate steeds:

De “beschaving,” die reeds heeft postgevat op enkele punten langs den stillen stroom, zal zich uitbreiden; met den spoorweg zullen er drommen komen van gelukzoekers, beginselloos en tuk op gewin die zich zullen nederzetten op hun beste landerijen en die hun bergen zullen doorwroeten naar goud.... Er zal meer ziekte komen en kommer; de dood zal sneller rondmaaien dan voorheen; tweedracht, leugen, de winzucht, bedrog zullen heerschen onder dat volk, dat uit elkaar zal gaan, en zich eindelijk naar verloop van tijd zal oplossen in den troebelen stroom van “beschaving”.¹⁵³

Het verzamelen en vastleggen van kennis was belangrijker geworden dan ooit. Bovendien moest deze kennis gedeeld worden. Een gedeelte van deze kennis kwam zo in Europa terecht in de vorm van menselijke resten en etnografica. Alleen zo kon bewaard blijven wat elders voorgoed zou verdwijnen.

¹⁵² Jan Golinski, *Making Natural Knowledge. Constructivism and the History of Science* (Cambridge 1998) 98.

¹⁵³ Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*, 137.

Het verzamelen van ‘alle mogelijk voorwerpen van Indiaansch maaksel’

Over de flexibiliteit van de betekenis van kennis

Dit brengt mij vanzelf op een onderwerp, dat ik wellicht reeds eerder had moeten bespreken; ik bedoel het romantisme der Amerikaansche wildernis, het romantisme zooals we dat kennen door de werken van Cooper, Aimard, Ferry Mayne Reid en anderen. (...) Ik geloof, dat vele toestanden, zooals bovengenoemde schrijvers ze ons hebben geschilderd, waar kunnen geweest zijn, en enkele karakters onder de Indianen en grensbewoners konden beantwoorden aan de helden dier romans; doch thans koestere men geen illusie meer veel te zullen vinden wat herinnert aan de droombeelden van voorheen. Het platte proza der naakte werkelijkheid dringt zich onweerstaanbaar aan u op, en de eene ontgoocheling en teleurstelling volgt de andere. Slechts *enkele* malen op mijn geheele reis zag ik beelden, die de herinnering opwekten aan hetgeen ik als knaap gelezen had.¹⁵⁴

- Herman F.C. ten Kate, 1885

Ten Kate zag het als zijn taak de wijdverbreide vooroordelen uit de romanliteratuur aan het licht te brengen en te corrigeren. In *Reizen en Onderzoekingen* sprak hij de beelden van de door hem veel gelezen schrijvers meermaals tegen. Hij schreef dat in Nederland op dat moment nog ‘geen oorspronkelijk reisverhaal van eenigen omvang over het “Groote Zuidwesten” en noordelijk Mexico bestaat’ en bracht daarom in 1885 zijn reisjournaal uit voor het publiek.¹⁵⁵ Wat Ten Kate opschreef in zijn reisjournaal bepaalde grotendeels welke kennis over Amerika en de Indianen uiteindelijk bij de lezers terechtkwam. Volgens James Clifford is het dan ook belangrijk in te zien dat etnografie een schrijvend proces is, waarbij een ongestructureerde ervaring wordt omgevormd tot een ‘gezaghebbend geschreven verslag’.¹⁵⁶ De etnografische wetenschap past daarmee in de academische debatten over schrijven en de representatie van de

¹⁵⁴ H.F.C. ten Kate Jr., *Reizen en Onderzoekingen in Noord-Amerika* (Leiden 1885) 179.

¹⁵⁵ Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*, 3.

¹⁵⁶ James Clifford, ‘On Ethnographic Authority’, *Representations* 2 (1983), 118-146, aldaar 120 en Steven Conn, *History’s Shadow: Native Americans and Historical Consciousness in the Nineteenth Century* (Chicago/Londen 2004) 163.

ander.¹⁵⁷ Dit hoofdstuk zal geen uitgebreide analyse bevatten van de problematiek die gepaard gaat met de interpretatie van het geschreven werk van Ten Kate. Relevanter in de studie naar 'hoe kennis tot stand komt' is op welke manieren Ten Kate bijdroeg aan het verspreiden van de door hem opgedane kennis. Natuurlijk was zijn reisjournaal een belangrijke vorm van kennisoverdracht, maar hij verkocht helaas maar weinig exemplaren. Een groot gedeelte van de kennis over de inheemse volken van Noord-Amerika bereikte Europa in de vorm van objecten.

Ten Kate bracht in totaal zo'n 476 Indiaanse objecten naar Europa. Zijn collectie wordt gezien als een van de eerste en grootste collecties van Noord-Amerika in Europa die is samengebracht door een individuele onderzoeker tijdens veldwerk.¹⁵⁸ Het verzamelen van deze objecten had dan ook een zekere urgentie. Het werd immers breed aangenomen dat de Indianen niet lang meer zou bestaan. De antropoloog had een duidelijk taak: verzamelen voordat het te laat is.¹⁵⁹ Deze zogenaamde 'salvage anthropology' verliep gelijktijdig met de gestage toename van etnografische musea in de Verenigde Staten en Europa. Het overgrote deel van de door Ten Kate verzamelde objecten kwam, zoals beloofd aan Serrurier, terecht in het Leidse Rijks Ethnografisch Museum. Negentiende-eeuwse wetenschappers zagen de etnografische objecten als het ultieme bewijs voor het beschrijven, vergelijken en classificeren van overzeese culturen. 'Objecten konden niet liegen', zo werd beredeneerd.¹⁶⁰ In werkelijkheid was de kennis die in de objecten besloten zou liggen niet zo eenvoudig over te brengen naar Europa. In de musea moest de betekenis van objecten, nu in een geheel andere context, weer opnieuw geconstrueerd worden.¹⁶¹ Waarom werd het op grote schaal verzamelen van etnografica zo belangrijk gevonden? En in welke hoedanigheid kwam deze door Ten Kate verzamelde 'kennis' uiteindelijk in Europa terecht?

Dit hoofdstuk gaat over de wijze waarop de objecten die Ten Kate bijeenbracht naar Nederland reisden in een periode waarin op grote schaal werd verzameld, omdat het 'uitsterven' van de Indiaan dichterbij zou zijn dan ooit. Ten Kate verzamelde vanuit

¹⁵⁷ Clifford, 'On Ethnographic Authority', 120. Voor een uitgebreide studie zie Mary Louise Pratt, *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*, Second Edition (Londen 2008).

¹⁵⁸ Pieter Hovens, *American Indian Material Culture: The Ten Kate Collection 1882-1888* (Leiden 2010) 1.

¹⁵⁹ Jacob W. Gruber, 'Ethnographic Salvage and the Shaping of Anthropology', *American Anthropologist* 72 (1970), 1289-1299, aldaar 1296.

¹⁶⁰ Alice L. Conklin, *In the Museum of Man: Race, Anthropology, and Empire in France, 1850-1950* (Ithaca/Londen 2013) 38.

¹⁶¹ H. Glenn Penny, *Objects of Culture: Ethnology and Ethnographic Museums in Imperial Germany* (Chapel Hill/Londen 2002) 5.

wetenschappelijk oogpunt en het proces van het overbrengen van de kennis verliep uiterst zorgvuldig, zodat in het museum een representatief beeld zou ontstaan. Hoe is de door Ten Kate verzamelde, beschreven en naar Europa verscheepte etnografica van invloed geweest op het soort kennis dat ontstond?

‘Verzamel voor het te laat is’

Reizend met de trein door ‘het Indianenland’ constateerde Ten Kate dat ‘van Indianen of wild evenwel geen spoor te zien’ is. Ten Kate uitte zich veelal pessimistisch wanneer hij schreef over het lot van de Indiaan.

Een vijftiental jaren geleden waren de stammen der Cheyennes en Arápahoes nog meesters dezer streken, doch de aanleg en de voltooiing van den spoorweg en de daarmee gepaard gaande immigratie en kolonisatie dwongen hen voorgoed uit het land te verdwijnen.¹⁶²

Het verdwijnen van de Indianen werd door een meerderheid van zowel de Amerikaanse als Europese bevolking als feit aangenomen. Het ‘vanishing race’-gedachtegoed bevat echter wel een interessante paradox. De ondergang van het ‘primitieve ras’ werd namelijk enerzijds positief en noodzakelijk bevonden, terwijl, zoals zichtbaar in het werk van Ten Kate, het verlies van ‘deze andere soort’ ook werd betreurd.¹⁶³ De Indiaan was daarom aan de ene kant een ‘verdorven barbaar’, maar werd aan de andere kant geromantiseerd als ‘nobele wilde’.¹⁶⁴ Ondanks verdeeldheid over de aard van de Indiaan, bestond over één aspect vrijwel algehele consensus: de Indiaan was gedoemd te verdwijnen.¹⁶⁵ Hiervoor werden tal van redenen aangevoerd, maar de voornaamste reden was dat het ‘Indiaanse ras’ inherent ongeschikt was voor civilisatie en daarom logischerwijs zou uitsterven.¹⁶⁶ Zo schreef dominee John George Wood in 1872 in *Uncivilized Races of Men in All Countries of the World* dat ‘het onvermijdelijk is dat de

¹⁶² Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*, 338.

¹⁶³ Patrick Brantlinger, *Dark Vanishings: Discourse on the Extinction of Primitive Races, 1800-1930* (Ithaca/Londen 2003) 2.

¹⁶⁴ Brendan Frederick R. Edwards, ‘“He Scarcely Resembles the Real Man”: images of the Indian in popular culture’, in: Cheryl Avery en Darlene Fichter (red.), *kā-kī-pē-isi-nakatamākawiyahk / Our Legacy: Essays* (2008) 47.

¹⁶⁵ Daniel Francis, *The Imaginary Indian: The Image of the Indian in Canadian Culture*, Second Edition (Vancouver 2011) 38.

¹⁶⁶ Brantlinger, *Dark Vanishings*, 52.

lagere rassen uiteindelijk ruimte moeten maken voor de hogere'.¹⁶⁷ Ook Ten Kate was 'nog huiverig om te beslissen of de Indiaan *culturfähig* is of niet'.¹⁶⁸ Hij voorzag dat de Indianen op termijn de blanke overmacht wel moesten aanvaarden. Dit rechtvaardigde volgens hem echter geenszins de wrede omgang met de Indianen. Ten Kate erkende de superioriteit van de Europeanen weliswaar op cultureel vlak, maar in moreel opzicht vond hij "de christelijke beschaving", die hij nadrukkelijk tussen aanhalingstekens plaatste, gelijk aan die van de natuurvölker.¹⁶⁹

Hoewel het verdwijnen van de Indianen als onvermijdelijk werd beschouwd, leidde de fascinatie voor dit 'primitieve ras' tot diverse pogingen van het vastleggen van met name de geromantiseerde Indiaan. Edward Curtis was hiervan het bekendste voorbeeld. Curtis wilde de Indiaan in zijn meest pure hoedanigheid verbeelden. Dit betekende dat hij de traditionele Indiaanse levenswijze wilde laten zien, zonder enig spoor van de moderne tijd. Hoewel de meeste Indianen rond 1900 al deels geassimileerd waren, retoucheerde Curtis alles wat modern oogde zorgvuldig weg.¹⁷⁰ Alleen de Indiaan van vóór het contact met de beschaving moest bewaard worden, omdat deze een primitief stadium in de evolutie van de mensheid belichaamde. Een vergelijkbaar idee werd zichtbaar in de antropologie. Antropologen begrepen dat het in het kader van de vooruitgang noodzakelijk was offers te brengen, maar dit ging gepaard met schuldgevoel en de daarbij behorende pogingen tot conservatie.¹⁷¹ Zo ontstond de zogenaamde 'salvage anthropology', ofwel reddingsantropologie, een vorm van antropologie die door Curtis Hinsley werd gekarakteriseerd als een unieke combinatie van wetenschappelijke belangstelling, weemoed en schuldgevoel.¹⁷²

Adolf Bastian had ironisch opgemerkt dat juist nu de antropologie volop in ontwikkeling was, haar onderzoeksmateriaal op het punt stond te verdwijnen.¹⁷³ Welke beweegredenen bestonden er voor deze, op het eerste gezicht, gehaaste en onzorgvuldige vorm van antropologie? De urgentie van het zo spoedig mogelijk verzamelen van data werd steeds duidelijker, zeker in Noord-Amerika, waar de

¹⁶⁷ Brantlinger, *Dark Vanishings*, 7.

¹⁶⁸ Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*, 212.

¹⁶⁹ Pieter Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr. (1858-1931) en de Antropologie der Noord-Amerikaanse Indianen* (Meppel 1989) 27.

¹⁷⁰ Francis, *The Imaginary Indian*, 55.

¹⁷¹ Gruber, 'Ethnographic Salvage', 1291.

¹⁷² Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr.*, 47.

¹⁷³ *Ibidem*, 46.

modernisering in een ongekend tempo verliep.¹⁷⁴ John Wesley Powell voelde deze urgentie toen hij het Bureau of American Ethnology oprichtte en schreef dat het binnen enkele jaren onmogelijk zou zijn de Noord-Amerikaanse Indianen te onderzoeken in hun meest primitieve conditie. Etnologisch onderzoek had daarom de hoogste prioriteit.¹⁷⁵ In de praktijk betekende dit het bijeenbrengen van zoveel mogelijk objecten. Deze vormden immers een permanent bewijs voor de Indiaanse geschiedenis, ook al zouden de Indianen zelf verdwijnen.¹⁷⁶ Voor het verzamelen zelf bestonden daarom weinig richtlijnen. Etnoloog George Gibbs stelde dat geen enkel object of materiaal mocht worden uitgesloten: 'bijna alles heeft waarde in het compleet maken van de collectie'. Spoed werd overal benadrukt.¹⁷⁷ Hetzelfde gold voor musea, zowel in Amerika als Europa. De richtlijn, zo benadrukte Bastian, was ronduit 'verzamel alles'.¹⁷⁸

Het motto 'verzamel voor het te laat is' kwam ook sterk naar voren in de brieven van Serrurier. Directeuren van etnografische musea in heel Europa zagen voor hun musea geen toekomst als dit ultieme moment om de collectie te verrijken niet werd benut.¹⁷⁹ In zijn poging zo veel mogelijk geld te verkrijgen, schreef Serrurier aan de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen: 'Nergens ter wereld is zooveel wetenswaardigs te vinden als daar, maar ook nergens ter wereld doet zich de invloed der westersche beschaving zoo krachtig gevoelen.'¹⁸⁰ In een andere brief klinkt het nog dringender: 'Over tien jaar zal er waarschijnlijk uit geheel Noord-Amerika geen enkel ethnographisch voorwerp meer te krijgen zijn.'¹⁸¹ Het was dus zaak zo snel mogelijk een collectie bijeen te brengen. Zo ontstond een internationale competitie in het verzamelen van etnografica. In eerste instantie tussen Amerikaanse en Canadese musea, maar al snel mengden de Europeanen zich ook in de strijd. Spencer Baird, de eerste museumconservator van The Smithsonian Institution, beklagde zich over deze

¹⁷⁴ Gruber, 'Ethnographic Salvage', 1290.

¹⁷⁵ Ibidem, 1295.

¹⁷⁶ Conn, *History's Shadow*, 10.

¹⁷⁷ Douglas Cole, *Captured Heritage: The Scramble for Northwest Coast Artifacts*, Herdruk (Vancouver 1995) 11.

¹⁷⁸ Penny, *Objects of Culture*, 51.

¹⁷⁹ Cole, *Captured Heritage*, 51.

¹⁸⁰ NL-HaNA, Museum Volkenkunde Leiden, 3.12.16, inv.nr RV-CA1-190-80b/86, uitgaande brief van 26 januari 1883, Lindor Serrurier aan de directeuren der Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen.

¹⁸¹ NL-HaNA, Museum Volkenkunde Leiden, 3.12.16, inv.nr RV-CA1-190-32b/35a, uitgaande brief van 6 januari 1883, Lindor Serrurier aan dhr. J.R. Planten, vice-consul der Nederlanden te New York.

indringers. Hij suggereerde zelfs een speciale wetgeving in te voeren die ‘de vreemdelingen’ ervan zou weerhouden al hun schatten mee te nemen.¹⁸²

Met de daadwerkelijke eigenaren van de objecten werd nauwelijks rekening gehouden, al wisten de Indianen steeds beter in te spelen op de verzameldrang van de Europeanen. Ook Ten Kate merkte dat de Indianen gewiekster werden in het verhandelen van gewilde objecten. Hij schreef Serrurier dat de etnografica meestal alleen ‘tegen klinkende munt te bekopen’ was.¹⁸³ Tijdens zijn verblijf bij de Yumas werd dit maar al te duidelijk.

Al spoedig wist een ieder, dat ik alle mogelijk voorwerpen van Indiaansch maaksel wenschte te zien, en nu kwam de een met dit, de andere met dat aan, om te verkoopen. Maar 't is thans anders dan in de dagen van Columbus, toen men voor een oud mes en een paar kralen de fraaiste dingen van de Indianen inruilde. De Yumas wilden klinkende munt, en geen *bits of quarters*, maar heele dollars, en niet weinige. Wanneer ik Miguel onder het oog bracht, dat de prijzen veel te hoog waren dan vroeg hij: “*No le gustan los Yumas?*” (Houdt gij niet van de Yumas?)¹⁸⁴

Uiteindelijk was er niet alleen sprake van een race tegen de klok, maar vooral van een competitie met andere musea. Er ontstond een paradoxale situatie, waarbij een substantieel deel van de Indiaanse cultuur inderdaad was verdwenen. Dit kwam echter niet door het verdwijnen van de Indianen zelf, maar doordat het overgrote deel van hun cultuur inmiddels een nieuwe plek had gekregen in Amerikaanse en Europese musea.¹⁸⁵ Antropologen en museumdirecteuren leken dit voor lief te nemen. Het verzamelen diende immers een hoger doel, de wetenschap.

Verzamelen in de praktijk

Hoe verliepen de verzamelactiviteiten van Ten Kate in de praktijk? Door de internationale concurrentie werd het steeds lastiger om waardevolle objecten in handen te krijgen. Alleen de beste verzamelaars waren nog in staat de meest waardevolle

¹⁸² Cole, *Captured Heritage*, 37

¹⁸³ NL-HaNA, Museum Volkenkunde Leiden, 3.12.16, inv.nr RV-CA1-7-562/464, ingekomen brief van 16 december 1882, Herman ten Kate aan Lindor Serrurier.

¹⁸⁴ Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*, 111-112.

¹⁸⁵ Cole, *Captured Heritage*, 228.

objecten te herkennen.¹⁸⁶ Serrurier overtuigde investeerders ervan dat er ‘zelden een reiziger vertrok zóó toegerust als deze’.¹⁸⁷ Hij overdreef nauwelijks, want Ten Kate wist een indrukwekkende verzameling bijeen te brengen. Uiteraard passen de verzamelactiviteiten van Ten Kate in het ‘salvage’-gedachtegoed, maar vanwege tijd- en geldgebrek ging Ten Kate zeer systematisch te werk.¹⁸⁸ In tegenstelling tot wat de meeste verzamelaars deden, verzamelde hij niet slechts de meest authentieke objecten. Doorgaans wilden antropologen enkel de objecten die het meest primitieve stadium van de ontwikkeling van de mensheid belichaamden. Dit primitieve zou immers verdwijnen en moest dus zo spoedig mogelijk bewaard worden. Het gevolg was dat er nauwelijks aandacht bestond voor de hedendaagse context van de Indiaanse stammen.¹⁸⁹ Ten Kate vond het belangrijk ook de interculturele relaties tussen de Indianen en Euro-Amerikanen te laten zien.¹⁹⁰ Hij streefde ernaar een collectie bijeen te brengen die de culturele diversiteit representeerde en informatie zou verschaffen over het verleden, heden en zelfs de toekomst.¹⁹¹ In de praktijk kon hij niet altijd selectief zijn. Al in een vroeg stadium van zijn reis ondervond hij dat Indianen meestal niet erg gewillig waren in het afstaan van hun spullen:

Het kostte eenige moeite om ethnographische voorwerpen op te sporen, doch eindelijk slaagde ik er op zekeren avond in bij een zeer ouden Indiaan, Bernardo genaamd, die mij na lange onderhandelingen, zijn met vederen versierde krijgsmuts (*emóh*) en rond lederen schild (*gwijèr*) verkocht, benevens een groote, met roode verf bestreken trommel (*póhojèth*) met stok (*láh*). Den volgenden dag toonde hij berouw over den verkoop van zijn muts, waaraan de herinnering van zoo menigen krijgstoct tegen de Apaches verbonden was, doch ik hield, wat ik met moeite gekregen had.¹⁹²

Het aankopen van ethnografica werd verder bemoeilijkt doordat de Indianen andere ideeën hadden over eigendomsrechten. Als de eigenaar van het object afwezig was, ook al was dat nog maar een kind, bleek het onmogelijk in onderhandeling te treden.¹⁹³

¹⁸⁶ Penny, *Objects of Culture*, 86.

¹⁸⁷ NL-HaNA, Museum Volkenkunde Leiden, 3.12.16, inv.nr RV-CA1-190-80b/86.

¹⁸⁸ Hovens, *American Indian Material Culture*, 15.

¹⁸⁹ Gruber, ‘Ethnographic Salvage’, 1297.

¹⁹⁰ Hovens, *American Indian Material Culture*, 16.

¹⁹¹ *Ibidem*, 17.

¹⁹² Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*, 16.

¹⁹³ *Ibidem*, 388.

Het allerbelangrijkst in het aanleggen van een etnografische collectie was het aanleveren van specifieke informatie bij de objecten. Anders dan kunstobjecten hadden de etnografische objecten een representatieve betekenis. Deze betekenis was daarom altijd context gebonden. Objecten zonder beschrijving waren in feite 'onleesbare teksten'.¹⁹⁴ Ten Kate zond de etnografica gedurende zijn reis in kleine zendingen naar Nederland. In de correspondentie met Serrurier is te lezen dat hij erg zorgvuldig is in het aanleveren van deze beschrijvingen. In een van deze brieven, die 'dient als voorloper van eenige ethnographieën', beschreef Ten Kate welke objecten Serrurier allemaal kon verwachten en wat de herkomst van deze objecten was. Ten Kate wilde graag dat de betekenis van de objecten goed overkwam, zodat de functie meteen duidelijk was voor de aanschouwer. Hij schreef over een houten wieg die hij opstuurde:

De houten wieg, die ik bij de Tuscarora-Indianen van New York vond, zult gij misschien iets later ontvangen, daar deze volgens mijn aanwijzing wordt opgemaakt, met een pop erin.¹⁹⁵

Hij liet de wieg opmaken door zijn zuster die ook in Amerika was in de beginfase van zijn reis. Zij schreef Serrurier:

Binnen eenige weken hoop ik u een Indiaansche wieg te geven, die ik naar mijn beste vermogen op zal maken op de wijze, waarop ik het mij heb laten wijzen door een vrouw der Tuscarora Reservation'.¹⁹⁶

Ten Kate hield er duidelijk rekening mee dat de betekenis van de objecten wel eens zou kunnen veranderen door de grote reis die de objecten moesten maken en de nieuwe bestemming die ze in Europa zouden krijgen. De in de wieg geplaatste pop zou deze betekenisverandering tot in zekere mate kunnen beperken, omdat de aanschouwer zo op de hoogte werd gesteld van het precieze gebruik van het object.

De reis die de objecten moesten afleggen was lang, maar verliep meestal voorspoedig door de nieuwe, moderne transportmogelijkheden. De *transcontinental*

¹⁹⁴ Penny, *Objects of Culture*, 85.

¹⁹⁵ NL-HaNA, Museum Volkenkunde Leiden, 3.12.16, inv.nr RV-CA1-7-562/464.

¹⁹⁶ NL-HaNA, Museum Volkenkunde Leiden, 3.12.16, inv.nr RV-CA1-8-47/48, ingekomen brief van 15 januari 1883, Madelon ten Kate aan Lindor Serrurier.

railway maakte transport vanuit het zuidwesten naar New York mogelijk, waar de goederen vervolgens verscheept konden worden.¹⁹⁷ Daarnaast verzond Ten Kate een aantal zendingen vanaf San Francisco. Een goed netwerk van tussenpersonen was hierbij van cruciaal belang.¹⁹⁸ Serrurier wist dit netwerk uitstekend te onderhouden en had het voor elkaar gekregen dat vrijwel alle vrachten kosteloos konden worden verscheept. Dit betekende in sommige gevallen dat de zending eerst naar Bremen gestuurd werd, omdat dit in verband met douaneformaliteiten voordeliger was, om vervolgens na overleg met de desbetreffende museumdirecteur verder naar Leiden, Parijs of Berlijn te worden gedistribueerd.¹⁹⁹

Binnen deze steden in Europa bestond een vergelijkbare 'culture of collecting'.²⁰⁰ Deze 'verzamelcultuur' was grotendeels gebaseerd op het geloof in een internationale wetenschappelijke gemeenschap. Het verzamelen gebeurde dan ook niet in nationaal belang, maar ten behoeve van iets groters, de geschiedenis van de mensheid.²⁰¹ Of zoals Ten Kate schreef: 'Ik verzamel voor de wetenschap, niet voor een land.'²⁰² In naam der wetenschap werden morele regels vaak enigszins omgebogen, zodat de antropologen toch kon krijgen wat ze wilden. Zo werd het al snel een ongeschreven regel dat wanneer de Indianen niet meewerkten, bedrog en diefstal – gerechtvaardigd vanuit de behoeften van de wetenschap – acceptabele manieren van acquisitie werden.²⁰³ Ook Ten Kate maakte zich meermaals schuldig aan dergelijke praktijken, vooral als het ging om het in handen krijgen van schedels en menselijke resten.

Toen ik deze graven had bezocht, kon ik de verzoeking niet weerstaan een poging te wagen om een schedel machtig te worden. Doch ik diende voorzichtig te wezen, want

¹⁹⁷ Hovens, *American Indian Material Culture*, 9

¹⁹⁸ Een voorbeeld is te lezen in NL-HaNA, Museum Volkenkunde Leiden, 3.12.16, inv.nr RV-CA1-8-329/330, ingekomen brief van 15 mei 1883, W.C.B. de Fremery, consul te San Francisco naar Lindor Serrurier. De Fremery zorgde ervoor dat meerder zendingen vrachtvrij verstuurd konden worden.

¹⁹⁹ Zie NL-HaNA, Museum Volkenkunde Leiden, 3.12.16, inv.nrs RV-CA1-189-410/412 en RV-CA1-7-363 voor voorbeelden over het ontvangen van vracht vrij van invoerrechten. NL-HaNA, Museum Volkenkunde Leiden, 3.12.16, inv.nrs RV-CA1-8-201/204, RV-CA1-8-329/330 en RV-CA1-190-592/593 over de organisatie van verder distributie binnen Europa. In NL-HaNA, Museum Volkenkunde Leiden, 3.12.16, inv.nr RV-CA1-192-21/22, als voorbeeld van een bedankbrief voor he kosteloze vervoer van Serrurier aan de Nederlandsch-Amerikaansche Stoomvaartmaatschappij te Rotterdam. De uitgebreide correspondentie geeft goed weer hoe georganiseerd dergelijke netwerken waren.

²⁰⁰ Penny, *Objects of Culture*, 95.

²⁰¹ Ibidem, 96.

²⁰² NL-HaNA, Museum Volkenkunde Leiden, 3.12.16, inv.nr RV-CA1-7-109/111, ingekomen brief van 9 juni 1882, Herman ten Kate aan Lindor Serrurier.

²⁰³ Penny, *Objects of Culture*, 100.

wie kon weten waartoe deze anders zoo vreedzame Indianen in staat zouden zijn, wanneer zij bemerkten, dat men de graven hunner vaderen geschonden had! Ik deel mijn plan als spoedig aan Don Juan mede, en de uitslag was, dat we op zekeren morgen, kort vóór den dageraad, langs een omweg naar de graven gingen, gewapend met een langen haak, een zak, een kaars, en, om op alles voorbereid te zijn, ook met onze geweren.²⁰⁴

Ten Kate slaagde erin de schedel te bemachtigen en zou gedurende zijn reis zo nu en dan nog illegaal een schedel, of andere menselijke resten, buit maken.²⁰⁵ Voor Ten Kate, die het grootste deel van zijn studie had gewijd aan de fysische antropologie, waren de schedels de ultieme bron van kennis. Als voor het verkrijgen van deze kennis offers gebracht moesten worden, werd dit zelf door Ten Kate, wiens visie met betrekking tot de morele gelijkheid van de Indianen toch tamelijk uniek was, legitiem bevonden.

In deze kosmopolitisch wetenschappelijk denkwijze, was Ten Kate sterk beïnvloed door zijn leermeester Adolf Bastian.²⁰⁶ Hoewel enigszins paradoxaal, was een belangrijk onderdeel van deze denkwijze bovendien dat de wetenschappers juist op moreel vlak iets wilden betekenen en veelal kritiek uitten op de wrede omgang met de inheemse bevolking.²⁰⁷ Dit is ook goed zichtbaar in het werk van Ten Kate. 'Blanken', waren volgens Ten Kate, 'geneigd alles te meten met de maat van vermeende eigen voortreffelijkheid.'²⁰⁸ De wetenschap werd klaarblijkelijk niet gerekend tot deze 'vermeende eigen voortreffelijkheid'. De autoriteit van de wetenschap bepaalde dat grafschennis acceptabel was voor het in handen krijgen van menselijke resten en etnografica.

De kennis die de objecten bezaten, werd beschouwd als zeer waardevolle wetenschappelijke informatie, waardoor, zelfs bij Ten Kate, morele regels soms moesten wijken. In werkelijkheid had vrijwel geen van de etnografische objecten of schedels absolute, intrinsieke waarde. De waarde was contextafhankelijk en werd bovendien grotendeels bepaald door de antropoloog die het object bemachtigde en beschreef en het op die manier van een betekenis voorzag. De waarde van een object was daarnaast nooit enkelvoudig en kon worden opgedeeld in een wetenschappelijke, economische en

²⁰⁴ Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*, 30.

²⁰⁵ *Ibidem*, 164 en 205.

²⁰⁶ Penny, *Objects of Culture*, 99.

²⁰⁷ *Ibidem*.

²⁰⁸ Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr.*, 223.

esthetische waarde die per context verschilde.²⁰⁹ Voor Ten Kate was de Tuscarora-wieg bijvoorbeeld van uitzonderlijke wetenschappelijke waarde. Het was een van de weinige traditionele voorwerpen die Ten Kate bij de Iroquoise Tuscaroras kon bemachtigen, omdat zij al grotendeels geassimileerd waren. Vanwege de zeldzame status van het object - en dit werd zoals hierboven beschreven ook door de Indianen zelf ingezien - kreeg het object bovendien een economische waarde toegekend die het eerder niet had. De wieg was tenslotte aantrekkelijk om te zien vanwege de veelheid aan details en decoraties. Ten Kate mag de wetenschappelijke waarde van de door hem verzamelde objecten vooropgesteld hebben, maar hij had weldegelijk oog voor detail. De esthetische waarde werd bovendien verhoogd door de toevoeging van de pop, waardoor het object zelfs nog aantrekkelijker werd voor de toeschouwer. Jacob Gruber stelt niet voor niets dat deze 'data' daarom nooit waardenvrij was.²¹⁰ De objecten representeerden zo ten eerste het waardenpatroon en perspectief van de antropoloog, die selecteert, beschrijft en daarmee betekenis creëert en ten tweede het perspectief van de context waarin de objecten uiteindelijk belandden: het museum.

Kennis verspreiden: het museum

In de negentiende eeuw ontstonden in een rap tempo etnografische musea in bijna alle grote steden van Europa. Het verzamelen van exotische objecten was al langer populair, maar deze objecten kregen doorgaans een plaats in rariteitenkabinetten van rijke privé-verzamelaars. Het ging in eerste instantie vooral om natuurhistorische objecten, maar in de achttiende eeuw kwam hier ook steeds vaker etnografica bij.²¹¹ De studie van de mens werd toen gezien als onderdeel van de natuurhistorie.²¹² In de eerste volkenkundige musea verliep de ontkoppeling van natuur en cultuur dan ook aarzelend. Niet voor niets bevonden de eerste grote etnografische collecties in Nederland zich in dierentuinen als Artis en Blijdorp. De mens 'als hoogst georganiseerde wezen dat de dierkunde kent' zou volgens de directeur van Artis hier ook een plaats verdienen.²¹³

²⁰⁹ Penny, *Objects of Culture*, 69.

²¹⁰ Gruber, 'Ethnographic Salvage', 1289.

²¹¹ C. van Dijk, 'Tussen Koloniale Handel en Wetenschap: De Volkenkundige Musea in Nederland in de Negentiende Eeuw', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 105 (1992) 3, 346-366, aldaar 348.

²¹² Van Dijk, 'Tussen Koloniale Handel en Wetenschap', 349 en Donna C. Mehos, 'Colonial Commerce and Anthropological Knowledge: Dutch Ethnographic Museums in the European Context', in: Henrika Kuklick (red.), *A New History of Anthropology* (Malden/Oxford/Victoria 2008) 171.

²¹³ Van Dijk, 'Tussen Koloniale Handel en Wetenschap', 358.

De directeuren van de eerste etnografische musea bezochten elkaar in de beginfase vaak om te zien hoe het samenbrengen van collecties elders werd aangepakt.²¹⁴ Desalniettemin bestonden grote verschillen in de ontwikkeling van de verschillende Europese musea. In Berlijn was onder het bestuur van Bastian in de jaren 1880 het eerste grote museum gerealiseerd dat volledig gericht was op antropologie met een almaar groeiende collectie. Tegen de eeuwwisseling had het museum de grootste etnografische collectie ter wereld.²¹⁵ Ook Frankrijk kreeg in 1878 een etnografisch museum, maar het land liep op het gebied van etnografie ver achter op andere Europese landen, omdat de aandacht door het invloedrijke werk van Broca voornamelijk op de fysische kant van de antropologie was gericht.²¹⁶ Een internationaal gerespecteerd etnografisch museum kreeg in Frankrijk pas vorm in 1930.²¹⁷ Het etnografisch museum in Leiden behoorde tot een van de oudste etnografische musea in Europa en werd opgericht in 1837 door Philipp Franz von Siebold. Eerder had hij Willem I een brief geschreven met het verzoek een etnografisch museum op te richten. Hij voegde bij de brief een korte verhandeling waaruit nog vaak geciteerd wordt.²¹⁸ In een 'kort begrip en ontwikkeling van de doelmatigheid en het nut van een ethnographisch museum in Nederland' schreef Von Siebold wat hij onder een volkenkundig museum verstond. Een volkenkundig museum 'is een wetenschappelijk gerangschikte verzameling van voorwerpen uit verschillende landen (die) ons nader bekend maken met de volken welke zij toebehoren.'²¹⁹ De financiën voor een dergelijk museum ontbraken echter, waardoor Von Siebold de collectie in eigen huis moest onderbrengen.²²⁰ Het in 1837 opgerichte museum was dus een museum aan huis en bestond voornamelijk uit de grote verzameling Japanse voorwerpen die Von Siebold zelf had verzameld.²²¹ De collectie groeide door de toevoer van een grote hoeveelheid objecten uit Nederlands-Indië ontzettend snel. Huisvesting van de collectie bleef, ook

²¹⁴ Voorbeelden van onderling bezoek in: Mehos, 'Colonial Commerce and Anthropological Knowledge', 172 ; Penny, *Objects of Culture*, 133 en Mary Bouquet, *Museums: A Visual Anthropology* (Londen/New York 2012) 13.

²¹⁵ Cole, *Captured Heritage*, 56,57.

²¹⁶ Conklin, *In the Musuem of Man*, 56.

²¹⁷ Ibidem, 101.

²¹⁸ Ger van Wengen, "Wat is er te doen in Volkenkunde?" *De Bewogen Geschiedenis van het Rijksmuseum voor Volkenkunde in Leiden* (Leiden 2002) 20.

²¹⁹ Van Dijk, "Tussen Koloniale Handel en Wetenschap", 351.

²²⁰ Ibidem.

²²¹ Van Wengen, "Wat is er te doen in Volkenkunde?", 12.

voor de directeuren na Von Siebold, een groot probleem.²²² Het dreef met name Serrurier, die de collectie verdrievoudigde, tot wanhoop. Tijdens zijn directeurschap was de collectie verspreid over vier panden in de stad. Hij schreef hierover twee brochures, 'Museum of Pakhuis?' (1893) en 'Museum of Mesthoop?' (1895).²²³ In de laatstgenoemde schreef hij weemoedig:

Wie zal mij tegenspreken als ik beweer, dat duizenden voorwerpen, meest van organische oorsprong, op elkaar gestapeld, zeker doch niet langzaam hun ondergang tegemoet gaan?²²⁴

Het was voor de kersverse etnografische musea dan ook niet gemakkelijk om de enorme toevoer aan objecten, verzameld onder het motto 'voordat het te laat is' een plaats te geven. Er waren bovendien verschillende ideeën ontstaan over de manier van tentoonstellen. De opstelling was van grote invloed op de betekenis die de objecten zouden representeren. Zo konden objecten bijvoorbeeld geografisch, typologisch of esthetisch geordend worden. De wijze van tentoonstellen hing vaak samen met de hedendaagse wetenschappelijke opvattingen, zoals het evolutionisme.²²⁵ In de Verenigde Staten en Groot-Brittannië werd vaak gekozen voor een typologische opstelling. De objecten werden geordend naar type of functie en zo in volgorde geplaatst van het meest eenvoudige en primitieve naar het meest verfijnde en complexe object. De objecten belichaamden zo de verschillende ontwikkelingsstadia van de menselijke evolutie. Dit had als gevolg dat er objecten bij elkaar werden geplaatst van stammen of culturen zonder dat sprake was van enig verband.²²⁶ Antropoloog Franz Boas bekritiseerde dergelijke opstellingen vanwege gebrek aan context. De objecten werden volgens hem uit hun betekenisvolle context gehaald en in kunstmatige categorieën geplaatst door de conservator.²²⁷ 'Classification is not explanation!' stelde hij.²²⁸ Het enige waartoe dit soort opstellingen volgens hem dienden, was het aantonen dat

²²² Van Wengen, *Wat is er te doen in Volkenkunde?*, 46.

²²³ Van Wengen, *Wat is er te doen in Volkenkunde?*, 47 en Van Dijk, 'Tussen Koloniale Handel en Wetenschap', 353.

²²⁴ Van Wengen, *Wat is er te doen in Volkenkunde?*, 47.

²²⁵ Bouquet, *Museums*, 3.

²²⁶ Bouquet, *Museums*, 15 en Cole, *Captured Heritage*, 113.

²²⁷ Cole, *Captured Heritage*, 110.

²²⁸ Conn, *History's Shadow*, 195.

verschillende mensen vergelijkbare dingen maken.²²⁹ Het kon ook anders. Von Siebold had als een van de eersten een geografische classificatie voorgesteld, zodat de objecten zoveel mogelijk in hun culturele context getoond werden in plaats van als afzonderlijke, geïsoleerde voorwerpen.²³⁰ Serrurier probeerde deze geografische indeling wel te verenigen met het evolutionistische gedachtegoed dat zo invloedrijk was in zijn tijd. Hij hield deels vast aan de geografische indeling die de collectie van context voorzag, maar wilde daarnaast dat musea als laboratoria fungeerden waar volkenkundigen bewijsmateriaal voor hun evolutionistische opvattingen konden vinden.²³¹

Hoe was de wijze van classificatie van invloed op de betekenis die de objecten representeerden en daarmee op de rol die de objecten konden hebben bij kennisoverdracht? Ten Kate had de door hem verzamelde objecten uiterst zorgvuldig omschreven en zo betekenis gegeven aan wat hij opstuurde. In het museum kregen objecten echter vaak een nieuwe betekenis afhankelijk van de opstelling waarin ze werden gezet. Of zoals Boas stelde, de objecten werden in kunstmatige categorieën geplaatst. Zo had Serrurier een overzicht van twaalf categorieën bedacht waarin hij zijn collecties indeelde.²³² Het is niet met zekerheid te zeggen, maar de bovengenoemde Tuscarora-wieg belandde bij aankomst vermoedelijk in het nieuw gehuurde pand aan de Heerengracht dat de afdelingen Afrika en Amerika moest huisvesten. Volgens het systeem van Serrurier zou de wieg behoren tot de twaalfde categorie: religie en opvoeding. Hoe deze wijze van classificatie er in de praktijk uitzag, is moeilijk na te gaan, maar door de gigantische hoeveelheid aan objecten die in een korte periode het museum overspoelde, is het onwaarschijnlijk dat deze categorieën voor de bezoeker nog te onderscheiden waren.

Uiteindelijk waren etnografische objecten meestal langer in handen van de conservator dan in die van de maker en/of verzamelaar.²³³ De context van het object bepaalde zo wat het object zou betekenen. Deze betekenis was afhankelijk van een

²²⁹ Cole, *Captured Heritage*, 115.

²³⁰ Bouquet, *Museums*, 13 en Van Wengen, "Wat is er te doen in Volkenkunde?", 56.

²³¹ Ger van Wengen, 'The Interaction between Studies of Material Culture and Academic Anthropology', in: in: Han Vermeulen en Jean Kommers (red.), *Tales From Academia: History of Anthropology in the Netherlands Part 2* (Saarbrücken 2002) 967.

²³² Van Wengen, "Wat is er te doen in Volkenkunde?", 40.

²³³ Samuel J.M.M. Alberti, 'The Status of Museums: Authority, Identity, and Material Culture', in: David N. Livingstone en Charles W.J. Withers (red.), *Geographies of Nineteenth-Century Science* (Chicago/Londen 2011) 63.

samenspel van verschillende personen, instanties en belangen.²³⁴ De opstelling van objecten in musea reflecteerde daarom meestal een combinatie van de heersende wetenschappelijke opvattingen en persoonlijke esthetische voorkeuren van de conservator. Deze ideeën verschilden waarschijnlijk van de manier waarop Ten Kate naar de objecten keek. In zijn werk was slechts een gematigd evolutionistische houding zichtbaar en het systematisch opdelen van objecten in categorieën deed hij nooit. Hij was erg geïnteresseerd in de veranderingen in een cultuur, maar wilde hier mede vanuit zijn positivistische, empirische wetenschapsopvatting geen vergaand evolutionistisch oordeel aan verbinden. Voor Ten Kate was het vooral van belang aan te tonen dat de Indiaan toch voornamelijk ‘mensch’ is, met zowel de goede als de kwade menselijke eigenschappen. Hij wilde zowel in zijn reisjournaal als met de keuze van de objecten die hij opstuurde, bewijzen dat de Indiaan geen ‘idyllischen natuurmensch’ of ‘*inhuman wretch*’ is, maar ‘mensch’.²³⁵ De Indiaan belichaamde in zijn optiek dan ook geenszins een primitief stadium in het evolutieproces van de mensheid, een visie die veel museumdirecteuren wel graag in hun opstelling lieten doorklinken.

Aan het einde van de negentiende eeuw waren de musea overvol en was het voor het publiek waarschijnlijk überhaupt onmogelijk te kunnen opmaken wat het achterliggende verhaal van de objecten was. Het valt dan ook te betwijfelen of de bezoeker door dergelijke opstellingen veel te weten kwam over het leven buiten Europa.²³⁶ Serrurier concludeerde:

Dat voor den gewoonen bezoeker, die zich met eenige algemeene begrippen moet tevreden stellen, de veelheid van voorwerpen en hunnen wetenschappelijke rangschikking eer een oorzaak van verwarring en zelfs afkeer is, dan een aanleiding om de schoone wetenschap der volkenkunde wat meer van naderbij te leeren kennen.²³⁷

Bezoekers haalden waarschijnlijk steeds andere betekenissen uit de objecten die afhankelijk waren van hun eigen wereldbeeld. Op die manier bepaalden ze zelf welke kennis ze mee naar huis namen. Het liefst struinden ze onbezorgd door de overladen zalen om zich te laten verwonderen door al het exotische dat ze nooit eerder zagen.²³⁸

²³⁴ Penny, *Objects of Culture*, 6.

²³⁵ Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*, 435.

²³⁶ Van Dijk, ‘Tussen Koloniale Handel en Wetenschap’, 366.

²³⁷ Van Wengen, ‘*Wat is er te doen in Volkenkunde?*’, 59.

²³⁸ Penny, *Objects of Culture*, 210.

De flexibele betekenis van kennis

Welke kennis bracht Ten Kate uiteindelijk naar zijn thuisland? Zoals we in het vorige hoofdstuk al zagen, is kennis die 'in het veld' gemaakt wordt lastig te definiëren. Bieden de tastbare etnografische objecten een uitkomst? Voor Ten Kate was het belangrijk kennis over de Indianen te verspreiden, die de vooroordelen van de romanliteratuur zouden tegenspreken. Vanuit zijn wetenschappelijke achtergrond documenteerde hij daarom zo goed mogelijk wat hij mat, zag en verstuurde naar Nederland. Alleen zo kon de informatie die hij verzamelde, voldoen aan het positivistische kennisideaal dat hij vanuit zijn academische opleiding had meegekregen. De autoriteit van de wetenschap was ook leidend bij zijn verzamelactiviteiten. Hij sloot zich aan bij zijn tijdgenoten die het verzamelen van etnografica tot de hoogste prioriteit hadden verheven. Ook Ten Kate schreef immers vaak over de 'volken wier ondergang nabij is'.²³⁹ De kennis die Ten Kate in Noord-Amerika verzamelde, belandde echter niet zomaar onaangetast in Nederland. Zelfs de etnografische objecten, waarvan vaak gesteld werd dat 'ze niet konden liegen', bleken in werkelijkheid een flexibele betekenis te hebben.

Plaats en context is hierin allesbepalend. Enerzijds dragen de objecten de betekenis met zich mee van de plaats waarbinnen ze geconstrueerd zijn, maar anderzijds voegt de plaats waar de objecten vervolgens terecht komen weer een geheel nieuwe laag aan betekenissen toe.²⁴⁰ De wijze waarop de etnografica die Ten Kate verzamelde in de loop der jaren telkens anders tentoongesteld werd, waardoor de betekenis van objecten steeds veranderde, is al een studie op zich. Het is in ieder geval onvermijdelijk dat de informatie die Ten Kate beoogde over te brengen, in de overvolle negentiende-eeuwse musea niet vanzelfsprekend zo overkwam op de bezoekers.

²³⁹ Ten Kate, *Reizen en Onderzoekingen*, 1.

²⁴⁰ David N. Livingstone en Charles W.J. Withers (red.), *Geographies of Nineteenth-Century Science* (Chicago/Londen 2011) 1.

Conclusie

De utilitariër moge het toejuichen, dat de eenzame wildernis zich herschept in een “boerenparadijs”, en zich verlustigen in de bouwlanden, hoeven en kudden vee; de mensch echter, die meer het aesthetische van de zaak beziet, en het heden en verleden dier oorden vergelijkend beschouwt, kan een gevoel van wrevel, ik mag zeggen van weemoed, niet onderdrukken, nu die bekoring der eenzame steppen is geweken, die bekoring met haar gevaren en lijden, en nu hij in plaats van *wigwams* der Indianen en de kudden bisons, gehuchten met winzieke Yankees, bouwlanden en troepen bont hoornvee aanschouwt.²⁴¹

- Herman F.C. ten Kate, 1885

Al tijdens zijn eerste onderzoeksreis uitte Herman ten Kate zich meermaals pessimistisch over het lot van de Indianen. Hij bekritiseerde de wrede omgang met hen door de “beschaafde” westerse mogendheden en vond dat, zeker op moreel vlak, geen grote verschillen bestonden tussen de Indianen en de Europeanen. Zijn kritische houding tegenover de westerse beschaving nam gedurende zijn leven alleen maar toe. De Eerste Wereldoorlog zag hij als het bankroet van de beschaving. Hij schreef: ‘Wij hebben in de rol van zedenmeesters op de meest ignobele wijze gefaald en daardoor het recht verbeurd, anderen op te heffen en moraal te prediken.’²⁴² Geloof in de beschaving vergde volgens Ten Kate ‘een goede dosis naïviteit en een grof optimisme.’²⁴³ ‘Men zou er oneindig veel beter aan doen eerst de blanke christenen in Europa en Amerika zedelijk te verbeteren’.²⁴⁴ Hij behield zijn vertrouwen in de wetenschap. Toch had zijn wetenschappelijke loopbaan had zich niet ontwikkeld zoals hij had gehoopt. Het lukte hem niet een aanstelling te krijgen in Amerika, terwijl hij gedurende zijn leven talloze pogingen deed.²⁴⁵ Vanwege de vele reizen die Ten Kate maakte, verkeerde hij bovendien constant in geldnood. In 1918 overleed zijn vrouw en Ten Kate zelf werd steeds zieker. Hij leed bovendien aan depressies, waardoor er nog maar weinig uit zijn handen kwam. Uiteindelijk vestigde hij zich in Carthago voor zijn gezondheid en een studie naar de

²⁴¹ H.F.C. ten Kate Jr., *Reizen en Onderzoekingen in Noord-Amerika* (Leiden 1885) 339.

²⁴² Herman F.C. ten Kate, *Psychologie en Ethnologie in de Koloniale Politiek* (1916) 16. Geciteerd in Pieter Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr. (1858-1931) en de Antropologie der Noord-Amerikaanse Indianen* (Meppel 1989) 220.

²⁴³ Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr.*, 224.

²⁴⁴ *Ibidem*, 222.

²⁴⁵ *Ibidem*, 207.

Berbers. Hier werd hij opnieuw ernstig ziek en op 4 februari 1931 overleed hij. Over geld beschikte hij vrijwel niet. Veel van zijn werk werd verkocht, of weggegooid, omdat het nauwelijks iets opleverde. Het is waarschijnlijk dat hij in Tunesië is begraven in een ongemarkeerd graf in afwezigheid van familie en vrienden.²⁴⁶

Welke kennis 'maakte' Ten Kate?

Het tragische einde van het leven van Ten Kate vormt een groot contrast met zijn ambitieuze academische opleiding en zijn eerste onderzoeksreis naar Amerika. Ten Kate trad al vroeg in zijn leven toe tot gerenommeerde wetenschappelijke gezelschappen en werd onderwezen door de grote namen uit zijn tijd. De ideeën die Ten Kate opdeed onder hun supervisie resulteerden in 1882 in zijn eerste onderzoeksreis: een reis die niet alleen een bijzonder interessante kijk biedt op het leven van de Noord-Amerikaanse Indianenstammen, maar ook op de ontwikkeling van de antropologie in de late negentiende eeuw. Bovenal laat Ten Kate's reis zien hoe het wetenschappelijke positivistische kennisideaal zich verhoudt tot de kennispraktijk. Wat uiteindelijk tot kennis gerekend kon worden, bleek zeer veranderlijk en contextgebonden. Ten Kate's academische opleiding vormde een gedegen voorbereiding voor zijn eerste onderzoeksreis, maar eenmaal op reis stond niets vast, botsten verwachtingen met de daadwerkelijke ervaringen en bleek de betekenis van kennis zeer plaatsgebonden en daarmee flexibel.

De verschillende fases van Ten Kate's reis die in de hoofdstukken zijn besproken illustreren bij uitstek dat 'het maken van kennis' een strategisch geconstrueerd proces is. Zo laat de fase van voor zijn vertrek zien dat het academische milieu en de belangen die daarbinnen golden een kader construeerden voor de kennis die hij hoopte te vinden als hij op reis zou zijn. De grote waarde die hij toeschreef aan de positivistische wetenschap was hierbij van grote invloed. Eenmaal op reis bleek dat voor 'kennis maken' in het veld geheel andere regels golden, die verschilden van het positivistische wetenschapsideaal waarop Ten Kate voorheen altijd vertrouwd had. Hij moest een nieuwe invulling geven aan wat hij beschouwde als wetenschappelijke kennis. Meten alleen was niet voldoende en ook een representatieve verzameling aan objecten bijeenbrengen verliep vaak moeizaam. De betekenissen die Ten Kate toekende aan alles

²⁴⁶ Hovens, *Herman F.C. ten Kate Jr.*, 227-229.

wat hij zag, mat en verzamelde bleken bovendien niet zomaar overdraagbaar naar een andere context. Etnografische objecten, zoals de Tuscarora-wieg, die Ten Kate zorgvuldig beschreef en naar Nederland stuurde, bleken eenmaal daar aangekomen niet vanzelfsprekend de boodschap over de brengen die Ten Kate beoogd had.

Het constructivisme en de spatiele wending, beide geïntroduceerd in de inleiding, werkten verhelderend in de analyses van de verschillende fases. Ten Kate's reis was in werkelijkheid een culturele en sociale constructie van zijn uitgangssituatie, de keuzes die hij maakte, de tegenslagen en toevalligheden en de betekenissen die hij zelf toekende aan wat hij zag. De reis was bovendien geen logische aaneenschakeling van oorzaken en gevolgen, maar een veelheid aan praktijken die elk in hun specifieke context een eigen betekenis kregen. Het ging om de metingen, die moesten worden bijgesteld door Ten Kate's deskundige waarnemingen, maar ook om de zorgwekkende situatie waarin de Indiaanse volkeren zich bevonden, die Ten Kate's onderzoek legitimeerde. Zelfs als hiervoor wetenschappelijke idealen moesten worden geschonden. Wetenschap is een praktijk die zich vaak niet weet te houden aan de op voorhand opgestelde idealen.

Een ander belangrijk gegeven in dit proces van betekenis toekennen was 'plaats'. De plaats waar Ten Kate opgroeide en onderwezen werd speelde een rol. Hetzelfde gold voor de plaatsen waar hij zijn studie voortzette. Deze verschillende kenniscentra beconcurrerden elkaar, maar vormden samen ook een internationale gemeenschap met gedeelde waarden. Dat deze waarden niet overal golden, werd duidelijk toen ze 'verplaatst' werden naar het antropologisch veldwerk in Noord-Amerika. De omstandigheden daar gaven de heersende wetenschappelijke opvattingen weer een geheel nieuwe betekenis. De 'reis' van de door Ten Kate verzamelde kennis, voegde vervolgens weer een geheel nieuwe laag aan betekenissen toe. De plaats van kennis in het museum bood immers opnieuw alle mogelijkheid tot interpretatie, waardoor zelfs een veelheid aan betekenissen ontstond, afhankelijk van wie de informatie tot zich nam en met welk doel.

Ten Kate stond in dit proces centraal. Aan de hand van zijn egodocumenten werd duidelijk hoe hij het proces probeerde te sturen in de richting die hij wenste, maar ook dat omstandigheden dit soms niet toelieten. De brieven die hij schreef, met name aan Serrurier, laten zien hoe hij zijn doelen en idealen hoopte te behalen, maar ook hoe resultaten soms tegenvielen. Zijn reisjournaal biedt een bijzondere inkijk in zijn bevindingen, maar geeft bovendien blijk van de passie die Ten Kate had voor wat hij

deed. Zijn enorme betrokkenheid met het lot van de Indianen was zijn belangrijkste drijfveer, maar dreef hem later ook tot somberheid en pessimisme. De brieven en het reisjournaal geven zo nu en dan al blijk van deze somberheid die in zijn latere leven zo zou overheersen. Dit gegeven benadrukt daarmee ook de subjectiviteit van dit onderzoek. Ten Kate is een uitstekende gids in de door mij onderzochte ontwikkelingen, maar wel een van vlees en bloed. Het is goed om daar nog eens bij stil te staan.

Een bijdrage aan de kennisgeschiedenis?

Dit onderzoek naar Ten Kate's reis heeft de vorm van een kennishistorische analyse. De scriptie kan op deze manier, als voorbeeldstudie binnen de kennisgeschiedenis, volgens de visie van Sven Dupré en Geert Somsen zelfs een ambitieuzer doel dienen. Volgens Dupré en Somsen is het belangrijk opnieuw na te denken over de grenzen, hiërarchieën en samenstelling van verschillende typen kennis. Kennisgeschiedenis kan op deze manier reageren op een kennismaatschappij waarin de grenzen tussen verschillende vormen van kennis vervagen.²⁴⁷ Het is precies dit aspect dat in dit onderzoek naar voren komt. De studie naar zijn reis gaat niet alleen over de vraag 'hoe ontstaat kennis?', maar vooral over de vraag 'welke kennis ontstaat er dan?'. Dit is niet slechts kennis die beantwoordt aan het ideaal van de positivistische wetenschap. Deze kennis is namelijk niet zo gemakkelijk te definiëren. De kennis betrof immers ook hetgeen dat Ten Kate creëerde door meetresultaten met algemene waarnemingen te combineren, of de informatie die geconstrueerd kon worden uit objecten. Juist dit soort kennis bevatte een veelheid aan betekenissen. Wat is nu kennis en wat niet? Voor Ten Kate gold dat wat hij hoopte te vinden naar aanleiding van zijn positivistische, wetenschappelijke scholing in strijd was met de boodschap die werd gepresenteerd in de musea. Uiteindelijk gaat het dus om een samenstelling van typen kennis: positivistische kennis die werd bijgesteld door ontmoetingen in het veld en vervolgens binnen de context van het museum weer opnieuw geïnterpreteerd werd.

Ten Kate's reis illustreert zo de vervagende grenzen van kennis waar Dupré en Somsen op doelen. Niet alleen biedt de onderzoeksreis van Ten Kate de mogelijkheid de nog nauwelijks bestudeerde werkzaamheden van Nederlandse antropologen in kaart te brengen, de reis stelt ons ook in de gelegenheid nieuwe vragen te stellen over hoe

²⁴⁷ Sven Dupré en Geert Somsen, 'The History of Knowledge and the Future of Knowledge Societies', *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte* 42 (2019) 2-3, 186-199, aldaar 187.

kennis ontstaat, en welke kennis ontstaat. Kan dit onderzoek een bijdrage leveren aan het ambitieuzere doel van Dupré en Somsen? De reis van Ten Kate verbinden aan de hedendaagse kennismaatschappij is wellicht te ver gezocht. Wel leidt zijn reis tot vernieuwende inzichten over de totstandkoming van kennis, waarbij ruimte ontstaat om aandachtig te kijken naar nuances, impliciete aannames en de fluïde grenzen en betekenissen van kennis. De studie zou in dat opzicht deel uit kunnen maken van een grotere ontwikkeling in de kennisgeschiedenis, waarbij epistemologische categorieën worden bevraagd en niet meer zo strikt onderscheiden worden.

Schetsen en stemmingen van een wereldreiziger

In *Over Land en Zee. Schetsen en Stemmingen van een Wereldreiziger*, een van zijn laatste werken, noemt Ten Kate in de inleiding dat wat hij schreef over zijn reizen altijd een mengeling was van “Geschautes und Gedachtes”. Bij het schrijven van dit laatste werk realiseerde hij zich misschien pas hoe ‘de indrukken en stemmingen’ en het ‘zuiver wetenschappelijke’ nauw met elkaar verbonden zijn, iets waar hij tijdens zijn eerste onderzoeksreis nog in mindere mate van doordrongen was.²⁴⁸ Dit inzicht sluit bijzonder goed aan op de wijze waarop we kennis kunnen zien volgens Dupré en Somsen: een complexe combinatie van overwegingen, constatering en context, waarbij de grenzen tussen de verschillende vormen van kennis soms onduidelijk blijven.

²⁴⁸ Herman F.C ten Kate, *Over Land en Zee. Schetsen en Stemmingen van een Wereldreiziger* (Zutphen 1925) v.

Samenvatting

Voor antropoloog Herman Frederik Carel ten Kate (1858-1931) was de dreiging van het uitsterven van de Noord-Amerikaanse Indianen de voornaamste reden voor zijn vertrek naar Noord-Amerika in 1882. Hij reisde ongeveer een jaar rond waarin hij een veelzijdig antropologisch onderzoek deed. De kennis die hij opdeed, zou hij verspreiden in Europa, en met name Nederland, omdat daar nog maar weinig bekend was over het continent en de oorspronkelijke bewoners.

In deze scriptie komen de verschillende fases van deze reis aan bod. Zo was er de specifieke context van voor het vertrek waarin het positivistisch wetenschappelijke milieu en de waarden die daarbinnen golden een kader construeerden voor de kennis die Ten Kate hoopte te vinden. Eenmaal op reis bleek dat in het antropologisch veldwerk andere praktijken van toepassing waren die niet voldeden aan dit positivistische wetenschapsideaal. Bovendien was de kennis die Ten Kate opdeed in Noord-Amerika niet zomaar overdraagbaar naar een andere context, die van de Europese musea. De kennis die hij verzamelde verschilde van het positivistische kennisideaal dat hij vanuit zijn academische achtergrond had meegekregen. Hoe verhield het positivistische kennisideaal zich tot het verwerven van kennis in de praktijk tijdens zijn onderzoeksreis in Noord-Amerika?

In elke fase van het 'maken van kennis' gaat het steeds om het toekennen van betekenis aan praktijken, processen en ideeën. Aan de hand van Ten Kate's egodocumenten – zijn reisjournaal en de brieven die hij schreef – wordt inzichtelijk hoe hij dit proces probeerde te sturen, maar ook dat omstandigheden dit niet altijd toelieten. Het 'maken van kennis' is daarmee altijd een strategisch geconstrueerd proces, waarbij steeds keuzes en afwegingen worden gemaakt.

Ten Kate's reis kan worden geanalyseerd aan de hand van concepten uit de kennisgeschiedenis, waarbij de aandacht uit gaat naar de grenzen, hiërarchieën en samenstelling van verschillende typen kennis. Ook tijdens Ten Kate's onderzoeksreis betrof het uiteindelijk een samenstelling van typen kennis: positivistische kennis die werd bijgesteld door ontmoetingen tijdens het antropologisch veldwerk en vervolgens binnen de context van een museum opnieuw geïnterpreteerd werd. Kennis is een complexe combinatie van overwegingen, constatering en context, waarbij de grenzen tussen de verschillende vormen van kennis soms onduidelijk blijven.

Bibliografie

Bronnen

Aimard, Gustave, *Steenhart*, vierde druk, geïllustreerd (Schoonderbeek te Laren, 1928).

Kate, H.F.C. ten, Jr., *Reizen en Onderzoekingen in Noord-Amerika* (Leiden 1885).

Kate, H.F.C. ten, *Over Land en Zee. Schetsen en Stemmingen van een Wereldreiziger* (Zutphen 1925).

Cooper, James Fenimore, *The Last of the Mohicans: A Narrative of 1757* (New York 1826).

Nationaal Archief, Den Haag, Museum voor Volkenkunde te Leiden, nummer toegang 3.12.16:

- RV-CA1-189-461/468, bijlage verzonden brief van 29 september 1882, van Lindor Serrurier aan minister van Binnenlandse Zaken, bevat het onderzoeksplan van H.F.C ten Kate.
- RV-CA1-189-163/165, verzonden brief van 2 juni 1882, Lindor Serrurier aan Herman ten Kate.
- RV-CA1-7-109/111, ingekomen brief van 9 juni 1882, Herman ten Kate aan Lindor Serrurier.
- RV-CA1-189-196/199, uitgaande brief nummer 112 van 15 juni 1882, Lindor Serrurier aan Herman ten Kate.
- RV-CA1-7-123/125, ingekomen brief van 20 juni 1882, Herman ten Kate aan Lindor Serrurier.
- RV-CA1-189-413/414, verzonden brief nummer 233 van 18 september 1882, Lindor Serrurier aan de heren curatoren der Rijks Universiteit Leiden.
- RV-CA1-7-521, ingekomen brief van 3 januari 1883, met daarin bevestiging subsidie Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen.
- RV-CA1-8-61, ingekomen brief van 29 januari 1883, met daarin bevestiging subsidie ministerie van Binnenlandse Zaken.
- RV-CA1-190-80b/86, uitgaande brief van 26 januari 1883, Lindor Serrurier aan de directeurs der Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen.
- RV-CA1-190-32b/35a, uitgaande brief van 6 januari 1883, Lindor Serrurier aan dhr. J.R. Planten, vice-consul der Nederlanden te New York.
- RV-CA1-7-562/464, ingekomen brief van 16 december 1882, Herman ten Kate aan Lindor Serrurier.
- RV-CA1-8-47/48, ingekomen brief van 15 januari 1883, Madelon ten Kate aan Lindor Serrurier.
- RV-CA1-8-329/330, ingekomen brief van 15 mei 1883, W.C.B. de Fremery, consul te San Francisco naar Lindor Serrurier.
- RV-CA1-189-410/412, uitgaande brief van 17 september 1882, Lindor Serrurier naar Dhr. Hannema, referendaris Dep. van Buitenlandse Zaken.
- RV-CA1-7-363, ingekomen brief van 6 november 1882, Secretaris-Generaal van het Ministerie van Buitenlandse Zaken aan Lindor Serrurier.
- RV-CA1-8-201/204, ingekomen brief van 31 maart 1883, Herman ten Kate aan Lindor Serrurier.
- RV-CA1-190-592/593, uitgaande brief van 4 juni 1883, J.D.E. Schmeltz aan W.C.B. de Fremery.

- RV-CA1-192-21/22, uitgaande brief van 2 januari 1884, Lindor Serrurier aan de directeuren der Nederlandsch-Amerikaansche Stoomvaartmaatschappij te Rotterdam.

Serrurier, Lindor, *De pionier. Handleiding voor het verzamelen en waarnemen op natuurkundig gebied, inzonderheid in tropische gewesten* (Leiden 1891).

Literatuur

Alberti, Samuel J.M.M., 'The Status of Museums: Authority, Identity, and Material Culture', in: David N. Livingstone en Charles W.J. Withers (red.), *Geographies of Nineteenth-Century Science* (Chicago/Londen 2011).

Bouquet, Mary, *Museums: A Visual Anthropology* (Londen/New York 2012).

Brantlinger, Patrick, *Dark Vanishings: Discourse on the Extinction of Primitive Races, 1800-1930* (Ithaca/Londen 2003).

Burke, Peter, *What is the History of Knowledge?* (Cambridge/Malden 2015).

Clifford, James, 'On Ethnographic Authority', *Representations* 2 (1983), 118-146.

Cole, Douglas, *Captured Heritage: The Scramble for Northwest Coast Artifacts*, Herdruk (Vancouver 1995).

Conklin, Alice L., *In the Museum of Man: Race, Anthropology, and Empire in France, 1850-1950* (Ithaca/Londen 2013).

Conn, Steven, *History's Shadow: Native Americans and Historical Consciousness in the Nineteenth Century* (Chicago/Londen 2004).

Daston, Lorraine, en Peter Galison, *Objectivity*, Paperback Edition (New York 2010).

Daston, Lorraine, 'The History of Science and the History of Knowledge', *Know* 1 (2017) 1, 131-154.

Dijk, C. van, 'Tussen Koloniale Handel en Wetenschap: De Volkenkundige Musea in Nederland in de Negentiende Eeuw', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 105 (1992) 3, 346-366.

Dupré, Sven, en Geert Somsen, 'The History of Knowledge and the Future of Knowledge Societies', *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte* 42 (2019) 2-3, 186-199.

Edwards, Brendan Frederick R., "'He Scarcely Resembles the Real Man": images of the Indian in popular culture', in: Cheryl Avery en Darlene Fichter (red.), *kā-kī-pē-isi-nakatamākawiyahk / Our Legacy: Essays* (2008).

- Erickson, Paul A., 'Phrenology and Physical Anthropology: The George Combe Connection', *Current Anthropology* 18 (1977) 1, 92-93.
- Erickson, Paul A., en Liam D. Murphy, *A History of Anthropological Theory*, Fifth Edition (Toronto 2017).
- Eriksen, Thomas Hylland, en Finn Sivert Nielsen, *A History of Anthropology*, Second Edition (New York 2013).
- Finnegan, Diarmid A., 'The Spatial Turn: Geographical Approaches in the History of Science', *Journal of the History of Biology* 41 (2008) 369-388.
- Francis, Daniel, *The Imaginary Indian: The Image of the Indian in Canadian Culture*, Second Edition (Vancouver 2011).
- Gieryn, Thomas F., 'Three Truth-Spots', *Journal of History of the Behavioral Sciences* 38 (2002) 2, 113-132.
- Glick, Thomas F., 'The Anthropology of Race across the Darwinian Revolution', in: Henrika Kuklick (red.), *A New History of Anthropology* (Malden/Oxford/Victoria 2008).
- Golinski, Jan, *Making Natural Knowledge. Constructivism and the History of Science* (Cambridge 1998).
- Gruber, Jacob W., 'Ethnographic Salvage and the Shaping of Anthropology', *American Anthropologist* 72 (1970), 1289-1299.
- Hau, Michael, 'The Holistic Gaze in German Medicine, 1890-1930', *Bulletin of the History of Medicine* 74 (2000) 3, 495-524.
- Hegeman, J.G., 'Darwin en onze voorouders. Nederlandse Reacties op de Evolutieleer, 1860-1875: een terreinverkenning', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 85 (1970), 261-314.
- Heyink, Jac., en F.W. Hodge, 'Herman Frederik Carel ten Kate', *American Anthropologist* 33 (1931) 3, 415-418.
- Hinsley, Curtis, 'Ethnographic Charisma and Scientific Routine: Cushing and Fewkes in the American Southwest, 1879-1893', in: George W. Stocking (red.), *Observers Observed. Essays on Ethnographic Fieldwork* (Wiscconsin 1984).
- Hovens, Pieter, *Herman F.C. ten Kate Jr. (1858-1931) en de Antropologie der Noord-Amerikaanse Indianen* (Meppel 1989).

Hovens, Pieter, *American Indian Material Culture: The Ten Kate Collection 1882-1888* (Leiden 2010).

Kloos, Peter, *Culturele Antropologie. Een Inleiding*, 6^e herziene druk (Assen 1995).

Kohlstedt, Sally Gregory, 'Place and Museum Space: The Smithsonian Institution, National Identity, and the American West, 1846-1896', in: David N. Livingstone en Charles W.J. Withers (red.), *Geographies of Nineteenth-Century Science* (Chicago/Londen 2011).

Kuklick, Henrika (red.), *A New History of Anthropology* (Malden/Oxford/Victoria 2008).

Livingstone, David N., en Charles W.J. Withers (red.), *Geographies of Nineteenth-Century Science* (Chicago/Londen 2011).

Mehos, Donna C., 'Colonial Commerce and Anthropological Knowledge: Dutch Ethnographic Museums in the European Context', in: in: Henrika Kuklick (red.), *A New History of Anthropology* (Malden/Oxford/Victoria 2008).

Mulsow, Martin, en Lorraine Daston, 'History of Knowledge,' in: Marek Tamm en Peter Burke (red.), *Debating New Approaches to History* (Londen 2019) 159-187.

Pels, Peter, en Oscar Salemink, *Colonial Subjects: Essays on the Practical History of Anthropology* (Michigan 1999).

Penny, H. Glenn, *Objects of Culture. Ethnology and Ethnographic museums in Imperial Germany* (Chapel Hill/Londen 2002).

Pratt, Mary Louise, *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*, Second Edition (Londen 2008).

Roede, Machteld J., 'A History of Physical Anthropology in the Netherlands', in: in: Han Vermeulen en Jean Kommers (red.), *Tales From Academia: History of Anthropology in the Netherlands Part 2* (Saarbrücken 2002).

Shapin, Steven, en Simon Schaffer, *Leviathan and the Air-Pump. Hobbes, Boyle, and the Experimental Life*, Herdruk (Princeton/Oxford 2011).

Spencer, Frank (red.), *History of Physical Anthropology. An Encyclopedia*, Volume 1 (New York/Londen 1997).

Stocking, George W., Jr., 'The Ethnographer's Magic: Fieldwork in British Anthropology from Tylor to Malinowski', in: George W. Stocking (red.), *Observers Observed. Essay's on Ethnographic Fieldwork* (Winconsin 1984).

Sysling, Fenneke, *De Onmeetbare Mens. Schedels, Ras, en Wetenschap in Nederlands-Indië* (Nijmegen 2015).

Sysling, Fenneke, *Racial Science and Human Diversity in Colonial Indonesia* (Singapore 2016).

Vermeulen, Han, en Jean Kommers, 'Introduction: Histories of Anthropology in the Netherlands', in: Han Vermeulen en Jean Kommers (red.), *Tales From Academia: History of Anthropology in the Netherlands Part 1* (Saarbrücken 2002).

Vermeulen, Han F., 'Anthropology in the Netherlands: Past, Present, and Future', in: Aleksandar Bošković (red.), *Other people's anthropologies: ethnographic practice on the margins* (New York 2008).

Wengen, Ger van, "Wat is er te doen in Volkenkunde?" *De Bewogen Geschiedenis van het Rijksmuseum voor Volkenkunde in Leiden* (Leiden 2002).

Wengen, Ger van, 'The Interaction between Studies of Material Culture and Academic Anthropology', in: Han Vermeulen en Jean Kommers (red.), *Tales From Academia: History of Anthropology in the Netherlands Part 2* (Saarbrücken 2002).

Zimmerman, Andrew, *Anthropology and Antihumanism in Imperial Germany* (Chicago/Londen 2001).

